

**PRIMJENA OBJEDINJENOG IZDANJA ISBD-A NA OPIS
STARE KNJIGE U ODNOSU NA SPECIJALIZIRANI STANDARD
ISBD(A)¹**

THE APPLICATION OF THE ISBD CONSOLIDATED EDITION
TO THE BIBLIOGRAPHIC DESCRIPTION OF RARE BOOKS IN
RELATION TO THE SPECIALIZED STANDARD ISBD(A)

Katarina Vukić
Zadar
kvukic23@gmail.com

UDK / UDC 025.3:094
Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper
Primljeno / Received: 21. 10. 2015.

Sažetak

Svrha je rada proučiti objedinjeno izdanje ISBD-a u odnosu na specijalizirani standard ISBD(A) kako bi se utvrdilo na koji su način u njihovim propisima iskazane specifičnosti stare knjige te pridonose li promjene koje donosi objedinjeni ISBD razvoju bibliografskog opisa stare knjige. Istraživanje je provedeno metodom komparativne analize, a kao instrument istraživanja korištena je tablica za konkordanciju. Rezultati su pokazali razlike u načinu tretiranja specifičnosti stare knjige između objedinjenog izdanja ISBD-a i specijaliziranog standarda ISBD(A)-a. Iako se specifičnosti stare knjige javljaju u svim skupinama bibliografskog opisa koje se koriste

¹ Članak se temelji na diplomskom radu pod naslovom „Primjena objedinjenog izdanja ISBD-a na opis stare knjige u odnosu na specijalizirani standard ISBD(A) i na kataložni pravilnik Eve Verona“ koji je obranjen na Odjelu za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru 2015. godine pod mentorstvom prof. dr. sc. Mirne Willer i komentorstvom doc. dr. sc. Marijane Tomić.

za staru knjigu, najviše se očituju u općim propisima, stvarnom naslovu i podacima o odgovornosti, skupini izdavanja, proizvodnje i raspačavanja te materijalnom opisu. U svim skupinama opisa uočene su određene promjene koje treba posebno razmotriti pri izradi novog nacionalnog kataložnog pravilnika. Također, uočene su i promjene koje znatno unaprjeđuju bibliografski opis stare knjige, kao što je dosljedno bilježenje svih podataka o pojedinačnom primjerku u skupini napomena.

Ključne riječi: stara knjiga, bibliografski opis, objedinjeni ISBD, ISBD(A), komparativna analiza

Summary

The goal of this paper is to analyze the ISBD consolidated edition and compare it to the specialized standard ISBD(A) in order to determine how the characteristics of rare books are treated in both standards' stipulations, and whether the changes brought by the consolidated ISBD contribute significantly to the development of bibliographic description of rare books. The analysis was carried out using a methodology of comparative analysis and table of concordance as a research instrument. The results have shown differences in the treatment of rare books characteristics between the consolidated ISBD and the specialized standard ISBD(A). Although specific characteristics of rare books appear in all areas of bibliographic description used for rare books, they are most evident in the general section, the title and statement of responsibility area, the publication, production and distribution area, and the material description area. The changes that should be considered, especially in composing a new Croatian national cataloguing code, are noticed in all areas of bibliographic description. Also, some changes that significantly improve the bibliographic description of rare books have been observed, such as consistent recording of all copy specific information in the notes area.

Keywords: rare books, bibliographic description, ISBD consolidated edition, ISBD(A), comparative analysis

Uvod

Svrha je ovog rada proučiti odnos specijaliziranog standarda ISBD(A)-a² i objedinjenog izdanja ISBD-a³ kako bi se istražilo koje su sličnosti i razlike u postupanju sa specifičnostima stare knjige u bibliografskom opisu između ovih dvaju standarda, odnosno da se utvrdi unaprjeđuju li uočene promjene opis stare knjige. To će omogućiti da se jasno uvide novosti što ih donosi objedinjeno izdanje ISBD-a koji zajedno s IFLA-inim konceptualnim modelima FRBR⁴ i FRAD⁵ te *Izjavom o Međunarodnim kataložnim načelima*⁶ čini

² ISBD(A) : international standard bibliographic description for older monographic publications (antiquarian) / recommended by the Project Group on the International Standard Bibliographic Description for Older Monographic Publications (Antiquarian) ; approved by the Standing Committees of the IFLA Section on Cataloguing and the IFLA Section on Rare Books and Manuscripts. 2nd rev. ed. München : K. G. Saur, 1991. Dostupno i na: <http://archive.ifla.org/VII/s13/pubs/isbda.htm>. *Hrvatski prijevod*: ISBD(A) : međunarodni standardni bibliografski opis starih omeđenih publikacija (antikvarnih) / preporučila Projektna grupa za Međunarodni standardni bibliografski opis starih omeđenih publikacija (antikvarnih) ; odobrili stalni odbori Sekcije za katalogizaciju i Sekcije za rijetke knjige i rukopise Međunarodne federacije bibliotekarskih društava i ustanova ; [s engleskog prevela, hrvatske primjere odabrala i izradila Tinka Katić]. 1. hrvatsko izd. (prema 2. prerađenom izd. izvornika). Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1995.

³ ISBD : international standard bibliographic description / recommended by the ISBD Review Group ; approved by the Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section. Consolidated ed. Berlin ; Boston : De Gruyter Saur, 2011. Dostupno i na: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbd/isbd-cons_20110321.pdf. *Hrvatski prijevod*: ISBD : međunarodni standardni bibliografski opis / preporučila Skupina za pregled ISBD-a ; odobrio Stalni odbor IFLA-ine Sekcije za katalogizaciju ; [s engleskog prevela i predgovor napisala Ana Barbarić]. Objedinjeno izd. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2014.

⁴ Functional requirements for bibliographic records : final report / IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records ; approved by the Standing Committee of the IFLA Section on Cataloguing. München : K. G. Saur, 1998. Dostupno i na: <http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr/frbr.pdf>. *Hrvatski prijevod*: Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa : završni izvještaj / IFLA-ina Studijska skupina za uvjete za funkcionalnost bibliografskih zapisa ; odobrio Stalni odbor IFLA-ine Sekcije za katalogizaciju ; [s engleskog prevela Tinka Katić]. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004.

⁵ Functional requirements for authority data : a conceptual model / edited by Glenn E. Patton, IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Data (FRANAR). München : K. G. Saur, 2009. *Hrvatski prijevod*: Uvjeti za funkcionalnost autoriziranih podataka : konceptualni model : završni izvještaj, prosinac 2008. / uredio Glenn E. Patton, IFLA-ina Radna skupina za Uvjete za funkcionalnost i broječavanje autoriziranih zapisa (FRANAR) ; odobrili stalni odbori IFLA-ine Sekcije za katalogizaciju i Sekcije za klasifikaciju i indeksiranje, ožujak 2009. ; [s engleskog preveo Tomica Vrbanc]. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010.

⁶ Izjava o Međunarodnim kataložnim načelima [citirano: 2015-05-31] / prevela Mirna Willer. 2009. Dostupno na: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-hr.pdf

uporište za prerađbu, odnosno izradu novog nacionalnog pravilnika za katalogizaciju.

Još uvijek vrijedeći *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga* (PPIAK),⁷ točnije njegov 2. dio, ne obuhvaća bibliografski opis svih vrsta građe, stoga je hrvatska kataložna zajednica već duže vrijeme na različite načine pokušavala prevladati taj nedostatak, najčešće usporednim korištenjem specijaliziranih ISBD-a.⁸ Iz istoga se razloga i problematici bibliografske kontrole stare knjige posvećivalo dosta pozornosti, osobito od početka automatizacije i retrospektivne katalogizacije stare građe početkom 1990-ih godina. U tom smislu posebno je značajan rad Tinke Katić koja je proučavala primjenjivost PPIAK-a na opis stare knjige te je izradila konkordanciju između propisa 2. izdanja ISBD(A)-a i 2. dijela PPIAK-a te utvrdila da 2. dio PPIAK-a ne zadovoljava potrebe bibliografskog opisa stare knjige u onim skupinama opisa u kojima do izražaja dolaze njezine specifičnosti.⁹

Slijedom događanja na polju katalogizacije koja su dovela do objavljivanja IFLA-inih konceptualnih modela i objedinjavanja svih specijaliziranih standarda za bibliografski opis u jedinstven standard objavljen kao objedinjeno izdanje ISBD-a,¹⁰ može se očekivati da su se i na području bibliografskog opisa stare knjige dogodile izvjesne promjene. U ovim okolnostima pokrenut je i projekt *Izrada, objavljivanje i održavanje nacionalnog pravilnika za katalogizaciju* koji je započeo 2013. godine s ciljem izrade pravilnika koji će se „temeljiti na nacionalnoj kataložnoj tradiciji i praksi te uskladiti s novim međunarodnim kataložnim načelima, standardima i konceptualnim modelima“.¹¹ U projektu sudjeluju predstavnici knjižničarske, muzejske i arhivističke zajednice te dijela akademske zajednice koji se bavi baštinom, a pravilnik će obuhvaćati sve vrste građe i sve oblike sadržaja.¹²

⁷ Verona, Eva. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga*. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1983-1986. Dio 1: Odrednice i redalice. 2. izmijenjeno izd. 1986. Dio 2: Kataložni opis. 1983.

⁸ *Usp.* Radovčić, Marija; Ana Barbarić. ISBD : od prošlosti k budućnosti. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 56, 4(2013), 204. Dostupno i na: [www.hkdrustvo.hr/datoteke/1661/vbh/God.56\(2013\),br.4](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1661/vbh/God.56(2013),br.4)

⁹ *Usp.* Katić, Tinka. Prikaz 2. izmijenjenog izdanja Međunarodnog standardnog bibliografskog opisa starih omeđenih publikacija (antikvarnih)-ISBD(A) u odnosu na 2. dio Pravilnika i priručnika za izradbu abecednih kataloga Eve Verone. // *Seminar Standardiziranje kataložne obrade stare i rijetke građe*, Zagreb, 10.-11. prosinca 1992. / uredila Tinka Katić. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1993. Str. 17-62.

¹⁰ O povijesnom razvoju ISBD-a vidjeti više u: Radovčić, Marija; Ana Barbarić. Nav. dj.

¹¹ Nacionalni pravilnik za katalogizaciju [citirano: 2016-02-07]. Dostupno na: <http://npk.nsk.hr/>

¹² Isto.

Rad na izradi pravilnika za katalogizaciju koji će omogućiti da stara knjiga bude opisana na najprikladniji način s obzirom na njezine specifičnosti, bio je poticaj za dubinsko proučavanje standarda ISBD(A) i objedinjenog izdanja ISBD-a kako bi se istražilo na koji su način pravila evoluirala u smislu iskazivanja posebnih svojstava stare knjige, odnosno što te promjene znače za razvoj standarda za bibliografski opis, te je u tom smislu ovaj rad doprinos preradbi, odnosno izradi novog nacionalnog pravilnika za katalogizaciju.

1. Usporedna analiza propisa ISBD(A)-a i objedinjenog izdanja ISBD-a s obzirom na specifičnosti stare knjige

1.1. Svrha i ciljevi istraživanja te metodologija

Svrha je istraživanja proučiti odnos specijaliziranog standarda ISBD(A)-a i objedinjenog izdanja ISBD-a kako bi se istražilo koje su sličnosti i razlike u postupanju sa specifičnostima stare knjige u bibliografskom opisu između ovih dvaju standarda, odnosno predstavljaju li uočene promjene napredak u opisu stare knjige. U tom kontekstu logično su se nametnula sljedeća istraživačka pitanja u kojima se očituju ciljevi istraživanja:

1. Kako su specifičnosti stare knjige iskazane propisima objedinjenog izdanja ISBD-a u odnosu na ISBD(A)?
2. Je li bibliografski opis stare knjige u objedinjenom izdanju ISBD-a unaprijeđen u odnosu na propise ISBD(A)-a?

Odgovorom na postavljena istraživačka pitanja stječe se dublji uvid u novosti što ih donosi objedinjeno izdanje ISBD-a koje, zajedno s konceptualnim modelima iz FR-obitelji te *Izjavom o Međunarodnim kataložnim načelima*, čini uporište za izradu nacionalnog pravilnika za katalogizaciju koji će odgovoriti izazovima mnoštva različitih vrsta građe za čiju kataložnu obradu PPIAK nije predvidio rješenja, ali i potrebama i ponašanju korisnika te njihovim očekivanjima od suvremenih mrežnih kataloga.

Istraživanje je provedeno kvalitativnom istraživačkom metodom komparativne analize. Komparativna se analiza učinila pogodnom jer se „na temelju analize strukture raznih ili sličnih predmeta ili pojava uspoređuje svojstva, strukturu i zakonitosti tih pojava“¹³, odnosno „otkrivaju [se] strukturalne,

¹³ Žugaj, Miroslav. Znanstvena istraživanja u društvenim znanostima i nastanak znanstvenog djela. Varaždinske Toplice : Tonimir, 2007. Str. 105.

funkcionalne i genetičke jednakosti, ili različitosti, ili sličnosti više pojava¹⁴, što znači da se ovom metodom mogu utvrditi veze između pojedinih dijelova složene strukture, kao što je međunarodni standard za bibliografski opis, tj. uočiti koji članovi međusobno korespondiraju, utvrditi sličnosti i razlike između dijelova predmeta koji se istražuje, odnosno između pojedinih propisa, te njihovu funkciju i razvoj.

U komparativnoj analizi međunarodnog standarda za bibliografski opis kreće se od specijaliziranog standarda ISBD(A)-a, čijim su propisima pridruženi propisi objedinjenog izdanja ISBD-a, koji obrađuju iste bibliografske uvjete u kojima se pojedini element opisa pojavljuje. Tako je stvorena konkordancija između propisa obaju standarda iz koje je bilo moguće utvrditi jesu li i koji propisi i bibliografski uvjeti ISBD(A)-a izbačeni te kako su preostali propisi formalno evoluirali u objedinjenom izdanju ISBD-a. Time su postavljeni temelji za usporedbu postupaka propisanih za svaki pojedini bibliografski uvjet kojom su utvrđene međusobne razlike, odnosno sadržajna evolucija propisa ISBD(A)-a u objedinjenom izdanju ISBD-a. Na kraju se na temelju analize rezultata donosi zaključak o tome je li ISBD pridonio razvoju opisa stare knjige.

1.2. Rezultati i analiza rezultata

U istraživanju su uspoređeni svi propisi ISBD(A)-a s propisima objedinjenog ISBD-a, a u ovom se radu donose rezultati komparativne analize onih propisa u kojima dolaze do izražaja specifična svojstva stare knjige koja iziskuju izuzetke u njezinoj bibliografskoj obradi u odnosu na ostale vrste građe te se prikazuju najvažnije razlike po skupinama ISBD-a. Radi što lakšeg praćenja rezultata, izlaganje slijedi shemu ISBD-a pa naslovi dijelova na koje je podijeljeno izlaganje proizlaze iz naziva pojedinih skupina, odnosno dijelova okvirne sheme ISBD-a u kojima su uočene specifičnosti stare knjige koje se očituju u posebnim propisima.

U skladu s težnjom k objedinjavanju, ISBD prvo navodi opće propise koji su primjenjivi na sve vrste građe, a zatim specifične, s dodatnim informacijama koje zahtijeva specifična vrsta građe, ili s iznimkama od pravila. Tako se u objedinjenom izdanju ISBD-a jasno može pratiti po čemu se propisi za staru knjigu razlikuju od propisa za ostale vrste građe, što u ISBD(A)-u nije bilo na prvi pogled uočljivo. Također, ISBD pored navedenih elemenata opisa navodi

¹⁴ Isto.

i njihov status – obvezan, obvezan ako je dostupan, odnosno primjenjiv te ponovljiv – dok su neobvezni elementi opisa vidljivi iz formulacija poput „može se navesti“ koje se iščitavaju iz propisa. U ISBD(A)-u status elemenata iščitava se uglavnom iz formulacije propisa, a samo su neobvezni elementi kao takvi označeni u naslovu propisa. Okvirna shema ISBD-a doživjela je određene izmjene s obzirom na to da je uvedena nova skupina 0 Oblik sadržaja i vrsta medija, a Opća oznaka građe izbačena je iz skupine 1.¹⁵ Također, izbačen je i Podatak o funkciji nakladnika, raspačavača itd. iz skupine 4, a nazivi nekih elemenata opisa kao i pojedinih skupina su izmijenjeni.

1.2.1. Opći propisi

Specifičnosti stare knjige koje se odražavaju u bibliografskom opisu uočavaju se već u propisima usmjerenim na reguliranje općih pitanja koja se odnose na čitav bibliografski opis. Među propisima karakterističnim za staru knjigu, odnosno onima koji reguliraju bibliografske uvjete koji su ili svojstveni isključivo staroj knjizi, ili se zbog njezinih posebnosti u opisu imaju tretirati na poseban način kako bi specifična svojstva starih knjiga mogla doći do izražaja, uočava se da su u objedinjenom ISBD-u nastupile promjene i u formalnom i u sadržajnom smislu jer ISBD u posebnom dodatku donosi više definicija od kojih su neke izmijenjene. Između ostalih, ISBD u Dodatku E sadrži i definicije pojmova specifičnih za staru knjigu, kao što je antikvaran, arak, svežnjić i umetak kojih nema među definicijama u ISBD(A)-u (0.2). Također, prisutne su razlike u opisu koje se odnose na preuzimanje kratica s predloška, rješenja za preuzimanje velikih slova te tiskarske pogreške. Dalje u tekstu uspoređuju se propisi koji proizlaze iz specifičnih svojstava starih knjiga.

Predmet bibliografskog opisa

Propisi 0.1.3.2 i 0.12 ISBD(A)-a, kao i A.2.1 ISBD-a naglašavaju temeljnu osobitost opisa stare knjige, odnosno za predmet bibliografskog opisa uzimaju idealni primjerak knjižnične građe, ali se i pojedinih o primjerku koji knjižnica posjeduje bilježe u skupini 7. Iz ove dihotomije idealni primjerak/

¹⁵ O tome vidjeti više u: Barbarić, Ana. Skupina 0 ujednačenoga izdanja ISBD-a iz 2011. ili Kako smo od *opće oznake građe* došli do *oblika sadržaja i vrste medija*. // 14. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova / uredili Sanjica Faletar Tanacković i Damir Hasenay. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011. Str. 20-35.

pojedinačni primjerak koja se odražava u bibliografskom opisu vidljiva je svijest o važnosti bilježenja složenih odnosa među osobama koje su ostavile specifične tragove na knjizi i svojstava koje staru knjigu razlikuju od suvremene knjižnične građe, što znači da se u opisu posvećuje pozornost posebnostima idealnog primjerka koje su rezultat procesa proizvodnje, ali i svojstvima pojedinačnog primjerka koje nastaju nakon što je knjiga otisnuta kao rezultat različitih uvjeta. Bibliografski opis izrađen po tom načelu sadrži cjelovite podatke o idealnom, ali i o pojedinačnom primjerku. S obzirom na to da ISBD stavlja naglasak na mogućnost zasebnog opisivanja ne samo izdanja, nego i otiska, novih otisaka i tiskarskih varijanti, ovaj propis pokazuje specifičnosti ručno tiskanih knjiga koje zaslužuju odgovarajuću pozornost te postavlja osnovu za opis stare knjige kroz međusobno povezane zapise za različita izdanja, otiske, nove otiske i tiskarske varijante, odnosno stanja koji će korisniku pružiti uvid u bibliografsku povijest jedinice građe, što bi moglo biti osobito korisno u velikim skupnim bazama podataka o staroj knjizi. Ako znamo da se zbog onodobnih zakona tržišta strogo vodilo računa da veličina naklade ne nadmaši broj zainteresiranih kupaca kako bi se osiguralo da se čitava naklada brzo rasproda, što je rezultiralo brojnim izdanjima popularnih naslova,¹⁶ te da su zbog prirode ručne izrade knjige različiti otisci i tiskarske varijante također uobičajeni, sasvim sigurno će ovakav pristup opisu stare knjige koji u fokus stavlja bogatu bibliografsku povijest biti koristan izvor istraživačima povijesti knjige i čitanja. Afirmativan stav ISBD-a prema iskazivanju bibliografske povijesti u skladu je i s proširenim zadaćama kataloga¹⁷ koje na temelju proučavanja organizacije specijalnih zbirki i zahtjeva korisnika definira Tinka Katić.

Redoslijed izvora po prednosti

Redoslijed biranja zamjene za naslovnu stranicu u ISBD-u detaljno je razrađen, a kod stare građe na latiničkim pismima (A.4.2.1.1) postoji dodatni propis koji se primjenjuje na izbor zamjene za naslovnu stranicu stare knjige kad se ne mogu primijeniti ostali kriteriji, kao što su cjelovitost i trajnost izvora te blizina sadržaju. Prema ISBD(A)-u, kao zamjena za naslovnu stranicu odabire se najpotpuniji izvor podataka, a prednost ima onaj izvor koji je dio jedinice građe (0.5.1). Oba standarda navode isti redoslijed izvora kad se ne mogu primijeniti gore navedeni kriteriji, a to su: kolofon, prednji naslov,

¹⁶ *Usp.* Stipčević, Aleksandar. Povijest knjige. 2. prošireno i dopunjeno izd. Zagreb : Matica hrvatska, 2006. Str. 390.

¹⁷ *Usp.* Katić, Tinka. Stara knjiga : bibliografska organizacija informacija. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007. Str. 77-78.

ostale preliminarnе stranice, naslov nad tekstom, naslov nad sadržajem, tekući naslov, incipit, eksplіcit, početne riječi glavnog teksta i početne riječi jedinice. Naime, najranije razdoblje tiskarstva obilježeno je pokušajima da tiskana knjiga u svemu nalіkuje rukopisnoj kako bi ova smjena protekla uz što manji otpor, a tiskane knjige bile što bolje prihvaćene među čitalačkom publikom.¹⁸ To se odražava i na naslovnu stranicu kao najvažniji izvor podataka u bibliografskom opisu. Mnoge knjige tiskane u 15. stoljeću, pa i neke od onih tiskanih u prvim desetljećima 16. stoljeća, po uzoru na rukopisne nemaju naslovne stranice, nego se podaci o autoru, naslovu i drugim bitnim elementima opisa nalaze u prvoj rečenici teksta, tzv. incipitu, ili u posljednjoj rečenici, tzv. eksplіcitu. No, vrlo brzo tiskane knjige dobivaju kolofon, posebnu bilješku na kraju teksta, koja je također naslijede rukopisne tradicije, a uskoro se javljaju i tiskarski znakovi te omotni list koji se radi zaštite stavljao na početak knjige, a sadržavao je određene podatke.¹⁹ Revolucionarani zaokret u izgledu tiskane knjige bila je ideja o tiskanju naslovne stranice, čime je tiskana knjiga zadobila svoj prepoznatljiv izgled koji se zadržao do danas.²⁰ Od 16. stoljeća naslovnice sadrže podatke o autoru, naslovu, mjestu i godini tiskanja, odnosno izdavanja, a sadrže i brojna objašnjenja uz naslov, podatke o knjižaru, a često i tiskarski, odnosno nakladnički znak.²¹ No, i takve potpune naslovnice, nalik današnjima, zbog različitih okolnosti mogu sadržavati neke specifičnosti svojstvene starim knjigama koje će dovesti do posebnih bibliografskih uvjeta. U načelu, po pitanju odabira zamjene za naslovnu stranicu jedinica građe na latinici nema razlike među dvama analiziranim standardima pa u tom smislu neće biti promjena koje bi utjecale na bibliografski opis.

Propisani izvori podataka

Posebnost je u bibliografskom opisu stare knjige navođenje izvora informacija u skupini napomena za one podatke navedene u skupinama 1, 2, 4 i 6 koji nisu preuzeti iz propisanih izvora ili su preuzeti sa zamjene za naslovnu stranicu u okolnostima koje iziskuju da se zamjena za naslovnu stranicu izabere, iz čega se može pretpostaviti da su ovi podaci kao i njihova vjerodostojnost značajni za korisnike. I propis 0.5.2 ISBD(A)-a i A.4.3 ISBD-a u spomenutim okolnostima propisuju istovjetan postupak.

¹⁸ *Usp.* Stipčević, Aleksandar. Nav. dj. Str. 403.

¹⁹ Isto, str. 404.

²⁰ *Usp.* Katić, Tinka. Stara knjiga : bibliografska organizacija informacija. Nav. dj. Str. 15.

²¹ *Usp.* Stipčević, Aleksandar. Nav. dj. Str. 516.

Jezik i pismo opisa

Jedna od specifičnosti stare knjige njezina su ortografska i tipografska svojstva. Zbog toga i propis 0.6 ISBD(A)-a i propis A.5 objedinjenog izdanja ISBD-a propisuju da pravopis riječi preuzetih s jedinice građe treba zadržati, bez dodavanja naglasaka i dijakritičkih znakova kojih u izvoru nema. Iznimka od pravila o zadržavanju izvornog pravopisa očituje se u postupku s ligaturama²², slovima različitih oblika i dijakritičkim znakovima svojstvenim određenom vremenu, koji se navode u suvremenom obliku kad bilježenje izvornih oblika nije moguće. Suvremenim pravopisom pišu se i riječi koje katalogizator sam dodaje u opis kad je to potrebno. U propisanim postupcima nema razlike među uspoređivanim standardima.

Izostavljanje i kratice

Naslijeđe rukopisne tradicije očituje se i u specifičnim tipografskim obilježjima. To dovodi do različitih situacija koje se mogu naći na naslovnim stranicama tiskanih knjiga i koje zahtijevaju pažljivo razrađene postupke prenošenja podataka s predloška u bibliografski opis. Opće je pravilo u obama standardima da se radi što lakše identifikacije u skupini 1 podaci ne skraćuju niti izostavljaju, osim kad se radi o kraticama doslovno preuzetim s jedinice građe. Međutim, za staru su knjigu specifične kratice koje korespondiraju s rukopisnom tradicijom jer su tiskari nastojali oblikom slova, ligaturama i kraticama što vjernije nasljedovati rukopise.²³ Te se kratice zadržavaju ili se mogu ispisati u punom obliku. Eventualne dopune potrebno je navesti u uglatim zagradama ili u skupini napomena (A.6.1 ISBD-a, 0.7.1 ISBD(A)-a). ISBD(A) u propisu 0.7.6 nudi više mogućnosti bilježenja dopuna u ispisanim kraticama, kao što je isticanje kurzivom i podvlačenje, što ISBD napušta. Kad se značenje kratica ne može sa sigurnošću utvrditi, oba standarda slažu se da se pretpostavljeno značenje označava upitnikom.

Velika slova

Tipografske posebnosti stare knjige nalažu i poseban tretman velikih slova u opisu, a njihovo preuzimanje reguliraju propisi 0.8 ISBD(A)-a i A.7 objedinjenog ISBD-a. Iako se propisi ovih dvaju standarda formalno razlikuju,

²² Ligatura je izraz iz paleografije, a podrazumijeva „spajanje dvaju slova u jedno tako da barem jedno od njih izmijeni svoj oblik (æ za ae)“. Ligatura [citirano: 2015-02-17]. // Hr.leksikon. Dostupno na: <http://www.hrleksikon.info/definicija/ligatura.html>

²³ *Usp.* Stipčević, Aleksandar. Nav. dj. Str. 403-404.

fokusiraju se na iste karakteristike starih knjiga. Važno je napomenuti da su tiskari vrlo brzo osvijestili činjenicu da za knjigu nisu zainteresirani samo obrazovani ljudi, nego i običan puk koji ne poznaje grčki i latinski, ali želi čitati na vlastitom, materinjem jeziku, pa će u narednim stoljećima proizvodnja knjiga na narodnim jezicima sve više rasti nauštrb latinskog i grčkog jezika.²⁴ Ovo vrijedi spomenuti u kontekstu utjecaja na bibliografski opis jer pojava knjiga na narodnim jezicima podrazumijeva značajne ortografske i grafijske osobitosti karakteristične za razvoj pojedinih jezika, koje će se odraziti na naslovnoj stranici kao izvoru podataka, što je uvjetovalo da se i ovom fenomenu prida odgovarajuća pozornost pri unošenju podataka u bibliografski opis. Naime, za razliku od knjiga koje su pisane na klasičnim jezicima, mnoge stare knjige pisane narodnim jezicima nastajale su prije standardizacije nacionalnih jezika i pisama pa je opravdano očekivati ortografsku i grafijsku neujednačenost. Upravo zbog toga vrijedan su izvor koji svjedoči o razvoju jezika pa mogu biti predmet proučavanja brojnih jezikoslovnih studija. I ISBD(A) i objedinjeno izdanje ISBD-a pridaju tim posebnostima odgovarajuću pozornost.

Prema navedenim propisima, slova koja imaju brojčanu vrijednost u krogramima ili impresumu ili slova u akrostihu pjesme pišu se velikim slovom. Eventualni umeci kataložne agencije bilježe se suvremenim pravopisom. Specifičnost su stare knjige velika i mala slova U odnosno V te I odnosno J, koja se do 16. stoljeća ne razlikuju. Propis A.7 ISBD-a naglašava postojanje različitih praktičnih rješenja za transkripciju ovih slova, što iziskuje da svaka kataložna agencija odabere jednu metodu koja će se sustavno primjenjivati. ISBD donosi i primjer jednog takvog rješenja, dok ih se u slučaju kad nije jednostavno razlučiti o kojem se velikom slovu radi, što je karakteristično za gotičku majuskulu, treba normirati u skladu s modernim pravopisom jezika jedinice građe. Za ove je slučajeve ISBD(A) preporučivao konkretna rješenja (0.8), nije ih prepuštao kataložnim agencijama. Ipak, ovi su propisi u objedinjenom izdanju ISBD-a jasniji i pregledniji, a uz navođenje konkretnog primjera, kataložnoj agenciji ne bi trebalo biti teško uspostaviti jedinstven sustav transkripcije.

Tiskarske pogreške

Prema propisima 0.10 ISBD(A)-a i A.8 ISBD-a tiskarske pogreške općenito se preuzimaju s predloška, uz mogućnost dodavanja uglate zagrade s izrazom [*sic*] ili ispravkom kojem prethodi kratica *i.e.* ili drugi istoznačan

²⁴ Isto, str. 462-464.

izraz. ISBD međutim odbacuje alternativnu mogućnost dodavanja uskličnika umjesto izraza [*sic*], kao i mogućnost dodavanja ispuštenih slova u uglatim zagradama koja je bila zastupljena u propisu 0.10 ISBD(A)-a.

Kad su u pitanju tipografska svojstva stare knjige, ISBD im u ovoj točki posvećuje znatno veću pozornost nego što je to slučaj s ISBD(A)-om. Naime, po uzoru na srednjovjekovne pisare, tiskari su u početku na stranice knjiga tiskali samo tekst, a ilustracije i ukrašene inicijale na predviđena su prazna mjesta umjetnici naknadno unosili rukom.²⁵ Inicijali i dodatni ukrasi koji su se unosili ručno odlika su pojedinačnog primjerka jer je o zalaganju vlasnika ovisilo hoće li knjige naknadno biti ukrašene ili će ostati prazna mjesta, i o tome treba voditi računa u bibliografskom opisu. ISBD(A) je, od posebnosti svojstvenih staroj knjizi, u propise uvrstio samo prazna mjesta za inicijale s namjerom kasnijeg dodavanja rukom. Oba standarda u takvoj situaciji u opisu propisuju dodavanje nedostajućeg slova u uglatoj zagradi, uz objašnjenje u skupini napomena. ISBD za sva prazna mjesta koja su popunjena ručno dodavanjem godina, imena itd., nalaže bilježenje izraza *prazno mjesto* u uglatoj zagradi, a dodane podatke treba navesti ili u napomeni ili u uglatoj zagradi u skupini 1, uz odgovarajuće objašnjenje u skupini 7. Također, ISBD propisuje i postupak s različitim primjercima s ispravljenim pogrešno otisnutim riječima. U tom se slučaju kasnija varijanta uzima za osnovu opisa uz navođenje podataka o tiskarskoj pogrešci u napomeni. ISBD donosi propis i za izokrenuta slova koja se u opisu navode ispravno, uz odgovarajuću napomenu u skupini 7.

Nepotpuni primjerci

Za sve vrste građe vrijedi pravilo da se nesavršenosti opisivanog primjerka mogu opisati u napomeni. Međutim, kod stare je knjige opis pojedinačnog primjerka izuzetno važan jer otkriva mnoštvo pojedinosti o životnom ciklusu primjerka, odnosno o uvezu, podrijetlu, kontaktu s čitateljima, stanju primjerka itd. Oba standarda (0.12 ISBD(A); A.10 ISBD) ističu da je ISBD namijenjen opisu potpunih (idealnih) primjeraka. Nepotpuni se primjerci opisuju uz pomoć opisa idealnog primjerka, a sve se posebnosti pojedinačnog primjerka opisuju u napomeni. Ukoliko opis idealnog primjerka nije moguće pronaći, odgovarajuće podatke katalogizator dodaje u uglatoj zagradi, ili, ako do tih podataka ne može doći na osnovi pojedinačnog primjerka, izostavljanje će obilježiti odgovarajućim znakom uz pripadajuću bilješku u napomeni. Za opis materijalnih pojedinosti u slučaju kad nije moguće doći do opisa idealnog primjerka niti se on može zaključiti na osnovi opisivanog nesavršenog

²⁵ Isto, str. 405.

primjerka, oba standarda upućuju na odgovarajuće propise u skupini 5. Dakle, oba standarda propisuju istovjetan postupak s nepotpunim primjercima koji vodi računa da se na što je moguće prikladniji način opiše idealni primjerak pomoću odgovarajućih bibliografskih pomagala jer je neophodan za identifikaciju, ali se puna pozornost posvećuje i napomenama o pojedinačnom primjerku koje korisniku pomažu odabrati upravo onaj primjerak koji mu najbolje odgovara s obzirom na predmet njegova istraživanja, odnosno zanimanja.

1.2.2. Stvarni naslovi i podaci o odgovornosti

U skupini stvarnih naslova i podataka o odgovornosti očituje se mnoštvo posebnih svojstava stare knjige koje su usko vezane uz specifičnosti naslovne stranice, a promjene objedinjenog ISBD-a u odnosu na specijalizirani ISBD(A) uočavaju se u propisima koji reguliraju postupke vezane uz različite bibliografske uvjete u kojima se na jedinici građe nalazi glavni stvarni naslov te podaci o odgovornosti i usporedni podaci o odgovornosti.

Glavni stvarni naslov

Za razliku od ostalih vrsta građe, u slučaju kad se na izvoru podataka s prednošću pojavljuju naslovi na različitim jezicima/pismima, stara knjiga ima poseban tretman pri izboru glavnog stvarnog naslova, u čemu se slažu i ISBD(A) i ISBD. Kao glavni stvarni naslov jedinice građe tada se uzima onaj koji se pojavljuje prvi (1.1.3.1 ISBD(A); 1.1.4.1.1 ISBD). Međutim, ako se prije naslova po kojem je djelo općenito poznato pojavljuje neki makar i manje važan podatak, on se navodi bez inverzije. To se ne odnosi npr. na posvete, pobožne zazive itd., vrlo česte kod starih knjiga, osim ako to nije jedini naslov, ili ako nisu sastavni dio glavnog stvarnog naslova bilo po smislu, bilo tipografski (1.1.3.1 ISBD(A); 1.1.5.1 ISBD). Ovakav pristup osigurava točno prenošenje podataka o glavnom stvarnom naslovu u opis i olakšava identifikaciju jer onemogućuje stjecanje krivog dojma o naslovu djela što bi se lako moglo dogoditi kad bi se zbog inverzije prvi dio naslova našao na mjestu podnaslova. Isto tako, isključivanje pobožnih zaziva i sličnih formulacija iz ovog propisa također je doprinos identifikaciji jer bi se njihovim uključivanjem u naslov postigao suprotan efekt budući da su vrlo česti na starim knjigama te kao takvi nisu važan razlikovni element, dapače, to bi dovelo do konfuzije i znatno smanjilo preciznost u pronalaženju jedinice građe.

Kod jedinica građe s više naslovnih stranica, odnosno propisanih izvora podataka, što je slučaj s građom na više jezika i/ili pisama s naslovnim stranicama,

odnosno propisanim izvorima podataka, na svakom od tih jezika odnosno pisma, za glavni stvarni naslov odabire se onaj na jeziku odnosno pismu jedinice građe (1.1.3.2 ISBD(A); 1.1.4.2.1 ISBD). U slučaju da taj kriterij nije primjenjiv, za staru se knjigu kao glavni stvarni naslov uzima onaj s desne od dviju suprotnih naslovnih stranica, ili s prve naslovne stranice ako se na jedinici građe javlja nekoliko recto naslovnih stranica jedna iza druge, osim ako se radi o pogrešno otisnutoj stranici koju je trebalo odstraniti. Prednost se daje i tiskanoj nad ugraviranom naslovnom stranicom (1.1.3.2 ISBD(A); 1.1.4.2.2 ISBD). Iz navedenih je specifičnih propisa razvidno da oba standarda imaju u vidu poteškoće kod odabira glavnog stvarnog naslova koje se javljaju zbog specifičnih bibliografskih uvjeta na naslovnoj stranici.

Propisi ISBD(A)-a i ISBD-a razlikuju se po pitanju mjesta navođenja stvarnih naslova pojedinačnih djela koji se na jedinici građe s dva ili više djela javljaju zajedno sa skupnim, odnosno nadređenim stvarnim naslovom. ISBD(A) u propisu 1.1.2.7 dopušta navođenje u skupini 1 samo kad postoji jezična veza između naslova pojedinačnih djela s glavnim stvarnim naslovom, u protivnom se mogu navesti u skupini 7 uz znakove izostavljanja u glavnom stvarnom naslovu, dok ISBD (1.1.4.3) ostavlja na izbor obje ove mogućnosti, neovisno o okolnostima, a iz formulacije propisa zaključuje se da je navođenje obvezno, samo je mjesto navođenja izborno. Ova novost u ISBD-u pridonosi identifikaciji svih djela koja se javljaju u jedinici građe, što je u literaturi prepoznato kao dodatna zadaća kataloga²⁶ kad je u pitanju stara knjiga.

Kod jedinice građe koja sadrži dva ili više pojedinačnih djela bez nadređenog stvarnog naslova, stvarni se naslovi pojedinačnih djela navode redosljedom pojavljivanja na naslovnoj stranici. Prema propisu 1.1.4.2.1 ISBD(A)-a, ovo pravilo vrijedi za sve stvarne naslove pojedinačnih djela koje jedinica građe sadrži, neovisno o tome pojavljuju li se na naslovnoj stranici. Druga je mogućnost njihovo bilježenje u skupini 7, dok ISBD u propisu 1.1.5.2 za naslove tih djela propisuje samo navođenje u skupini 7, čime su postignute dvije zadaće – i omogućivanje potpune informacije korisniku o sadržaju jedinice građe i jasno razgraničivanje podataka preuzetih s naslovne stranice od onih koji su pronađeni drugdje u jedinici građe, što u određenim okolnostima može imati važnu ulogu pri identifikaciji.

Propis o preuzimanju u opis teksta bez glavnog stvarnog naslova, kao što su plakati, nepromijenjen je u ISBD-u, a oba standarda stavljaju naglasak

²⁶ *Usp.* Katić, Tinka. Stara knjiga : bibliografska organizacija informacija. Nav. dj. Str. 78.

na doslovno navođenje teksta u punom ili skraćenom obliku uz odgovarajuće znakove, neovisno o tome jesu li dijelovi teksta grafički istaknuti (1.1.4.2.2 ISBD(A); 1.1.5.4 ISBD).

Iz navedenoga se može izvesti jedno opće pravilo za navođenje glavnog stvarnog naslova stare knjige koje se može povezati s tiskarskom i nakladničkom praksom vremena u kojem je pojedina građa nastala i potrebom da se u svrhu identifikacije jedinice građe što vjernije u opis prenesu podaci s naslovne stranice, a to je da redosljed navođenja mora slijediti redosljed pojavljivanja na izvoru podataka, dok se kod novije građe obraća pozornost na grafičku istaknutost dijelova naslova.

Usporedni stvarni naslovi

Kad su u pitanju usporedni stvarni naslovi, ono što je specifično u opisu stare knjige u odnosu na ostale vrste građe način je navođenja usporednih stvarnih naslova u opisu. Ako se na nekoj jedinici građe pojavljuje više usporednih stvarnih naslova, oni se u opisu navode redosljedom kao na izvoru podataka s prednošću, zajedno sa svim drugim podacima koji se odnose na skupinu 1, a javljaju se između glavnog i usporednih stvarnih naslova (1.3.4.2 ISBD(A); 1.2.5.2 ISBD). Međutim, iz formulacije propisa u ISBD-u iščitava se novost u odnosu na ISBD(A), odnosno da navođenje usporednih stvarnih naslova u ovom slučaju nije obvezno, ali ako se navode, treba slijediti gore navedeno pravilo.

U slučaju kad neka jedinica građe sadrži više djela bez nadređenog stvarnog naslova, propisi 1.3.4.3 ISBD(A)-a i 1.2.5.4 ISBD-a slažu se da se usporedni stvarni naslovi pojedinačnih djela navode redom pojavljivanja na izvoru podataka. Međutim, kad takva jedinica građe nema jedinstvenog izvora podataka koji bi vrijedio za sva djela koja sadrži, nego svako djelo ima svoj izvor podataka, usporedni se naslovi navode redosljedom sa svakog od izvora podataka s prednošću. Također, istim se redom navode i svi ostali podaci koji se javljaju između glavnog stvarnog naslova i usporednog stvarnog naslova, a odnose se na skupinu 1. I po ovom su pitanju oba standarda suglasna.

Podnaslovi

Specifičnosti vezane uz naslovnu stranicu stare knjige i u području podnaslova dovode do posebnih bibliografskih uvjeta o kojima oba standarda vode računa u propisima za preuzimanje podnaslova u opis. Kad se podatak o nadnaslovu na izvoru podataka s prednošću nađe ispred glavnog stvarnog naslova, ISBD u propisu 1.3.4.3 propisuje da se općenito on može navesti iza

glavnog stvarnog naslova, ili kad to nije izvedivo, u napomeni. Međutim, kod opisa stare knjige takav se podatak o podnaslovu prepisuje s izvora podataka s prednošću bez inverzije. Propis 1.4.4.1 ISBD(A)-a u tom slučaju upućuje na propis 1.1.3.1 koji govori općenito o navođenju podataka koji prethode stvarnom naslovu po kojem se djelo najčešće prepoznaje te, također, propisuje navođenje bez inverzije, čak i ako se prema grafičkom oblikovanju može zaključiti da je taj podatak manje važan. Iako se ISBD(A) i ISBD razlikuju po formulacijama propisa, i jedan i drugi standard u načelu govore isto, odnosno da se podnaslov navodi redosljedom pojavljivanja na izvoru podataka s prednošću. Primjena ovog pravila može dovesti do toga da se i alternativni stvarni naslov ili pojedinosti o dodacima ili drugoj priloženoj građi navode kao podnaslov, što je kod transkripcije podataka s naslovnih stranica starih knjiga nerijedak bibliografski uvjet koji i propis 1.4.4.3 ISBD(A)-a i propis 1.3.4.4 objedinjenog izdanja ISBD-a tretiraju na isti način.

Pravilo o navođenju podataka o podnaslovu redosljedom pojavljivanja na naslovnoj stranici odnosno izvoru podataka vrijedi i u slučaju kad se podnaslovi odnose na više djela sadržanih u jedinici građe bez nadređenog stvarnog naslova, što je u skladu i s propisima 1.4.4.4.1 ISBD(A)-a i 1.3.4.5.1 objedinjenog ISBD-a. Isto je i pod uvjetima kad je glavni stvarni naslov sastavljen od zajedničkog i podređenog stvarnog naslova (1.4.4.6 ISBD(A); 1.3.4.6 ISBD), kao i kad se na glavnom izvoru podataka pojavljuje više usporednih stvarnih naslova i podnaslova (1.4.4.5.1 ISBD(A); 1.3.4.7.1 ISBD). Također, kad su podaci iz glavnog stvarnog naslova i iz podnaslova zajedno sadržani u usporednom stvarnom naslovu, podnaslov na jeziku glavnog stvarnog naslova također treba navesti redosljedom kao na izvoru podataka s prednošću (1.4.4.5.2 ISBD(A); 1.3.4.7.3 ISBD).

Iako se u području podnaslova javljaju neke specifičnosti opisa stare knjige u odnosu na ostale vrste građe, poglavito u načinu navođenja podataka, u načelu nema znatnih razlika između načina kako ih tretira objedinjeno izdanje ISBD-a u odnosu na ISBD(A).

Podaci o odgovornosti

Pojedinosti koje se odnose na dodatke i drugu priloženu građu, staru knjigu izdvajaju od drugih vrsta građe, a propisi 1.5.3.3 ISBD(A)-a i 1.4.4.4 ISBD-a jednako ih tretiraju, odnosno i one se navode prema redosljedu na glavnom izvoru podataka. U slučaju kad se ti podaci nalaze ispred podataka o odgovornosti, ili kad podataka o odgovornosti uopće nema, te pojedinosti tretiraju se kao podnaslov, a kad se nalaze iza podatka o odgovornosti, tretiraju

se kao idući podatak o odgovornosti. Ako se takvi podaci preuzimaju s nekog drugog mjesta u jedinici građe osim izvora podataka s prednošću, navode se iza podataka o odgovornosti koji se odnose na cijelu jedinicu građe ili na njezin glavni dio, ili iza onih koji se odnose na taj podatak.

Brojne specifičnosti u opisu stare knjige kriju se u propisima za preuzimanje podataka o odgovornosti u opis, kojima je i u jednom i u drugom standardu posvećeno mnogo pozornosti. Karakteristike naslovnih stranica starih knjiga uzrok su specifičnih bibliografskih uvjeta koji se trebaju tretirati na poseban način u odnosu na ostale vrste građe.

Podaci o odgovornosti navode se na način kako se javljaju na jedinici građe, i u tomu se propisi 1.5.4.1 ISBD(A)-a i 1.4.5.1 objedinjenog ISBD-a podudaraju, ali ISBD za stare monografske jedinice građe donosi mogućnost izostavljanja dijelova dugačkih podataka o odgovornosti uz obilježavanje odgovarajućim znakovima, što je iznimka u odnosu na ostale vrste građe koja korespondira s činjenicom da se na naslovnicama starih knjiga takvi vrlo dugački podaci o odgovornosti nerijetko javljaju. Iako nije posebno istaknuto kada je takve podatke dopušteno kratiti, jasno je da u primjeru kao što je ovaj takvo nešto svakako nije preporučljivo jer bi narušilo unutarnju logiku jezičnog izraza:

Od naslidovanya Isukarstova kgnighe cetvere / parvo po bogogliubnomu Tomi od Kempisa u latinski yazik sloxene ; a sada po Atanasiu Georgiceu u gnegov yazik obrachiene i u pisni sastavgliene.

Podaci o odgovornosti koji se preuzimaju iz izvora izvan jedinice građe navode se u skupini napomena. Prema propisu 1.4.5.2 ISBD-a, navođenje izvora podataka o odgovornosti obvezno je, dok se prema propisu 1.5.4.2 ISBD(A)-u izvor navodi ako je moguće, što ovaj dio propisa ISBD(A)-a čini pomalo nejasnim, jer je logično da, ako je bilo moguće podatke pronaći u nekom vanjskom izvoru, moguće ga je i navesti.

U slučaju kad više imena/naziva osoba ili korporativnih tijela čine jedan podatak o odgovornosti, zbog specifičnih karakteristika stare knjige i važnosti detektiranja svih osoba koje su imale udjela u njezinu nastanku, propisi 1.5.4.3 ISBD(A)-a i 1.4.5.3 ISBD-a propisuju da je najbolje popisati sva imena odnosno nazive.

Kad se na izvoru podataka s prednošću podatak o odgovornosti nađe ispred glavnog stvarnog naslova i podnaslova, u navođenju podataka provodi se inverzija ako podatak o odgovornosti nije u gramatičkoj svezi s glavnim stvarnim naslovom, a njegovo se izvorno mjesto navodi u skupini 7, odnosno nema razlike između propisa 1.5.4.7 ISBD(A)-a i 1.4.5.6 ISBD-a. Ovaj propis

istodobno osigurava da glavni stvarni naslov bude prvi element opisa jer je ključni za identifikaciju, ali i uvažava specifičnosti naslovne stranice starih knjiga i težnju vjernom prenošenju podataka s naslovne stranice upozorenjem na izvorno mjesto podatka u inverziji.

Kad se na jedinici građe javlja više podataka o odgovornosti, oni se navode prema redoslijedu na izvoru podataka s prednošću. Podaci o odgovornosti koji se preuzimaju s nekog drugog mjesta u jedinici građe, prema propisu 1.4.5.9 ISBD-a, navode se u skupini 1 u uglatoj zagradi prema redoslijedu u upotrijebljenom izvoru podataka, ili logičkim redom u slučaju više izvora podataka. ISBD dopušta i alternativnu mogućnost navođenja u skupini 7. Podaci o odgovornosti koji nisu preuzeti iz izvora podataka s prednošću nego iz drugog izvora u jedinici građe, navode se prema primjeru u propisu 1.5.4.11 ISBD(A)-a svi u istoj uglatoj zagradi, dok se prema ISBD-u navode svaki u zasebnim uglatim zagradama. Prema obama navedenim propisima, u akademskoj raspravi imena ispitanika i predsjednika ispita i izrazi koji upućuju na njihovu ulogu, ako nisu u jezičnoj sprezi s glavnim stvarnim naslovom i podnaslovom, uzimaju se kao jedan podatak o odgovornosti.

Specifičnosti stare knjige odražavaju se i u navođenju podataka o odgovornosti kad jedinica građe sadrži više djela bez nadređenog stvarnog naslova. Za podatak o odgovornosti koji se odnosi na sva pojedinačna djela propisi ISBD(A)-a i ISBD-a podudaraju se u postupku preuzimanja (1.5.4.13.1 ISBD(A); 1.4.5.11.1 ISBD), kao i kad se u jedinici građe nalaze djela koja nisu priložena građa, a ne zna se potječu li od istog autora (1.5.4.13.2 ISBD(A); 1.4.5.11.2 ISBD). Takav se podatak o odgovornosti navodi redoslijedom s glavnog izvora podataka. Kad se podaci o odgovornosti odnose samo na neka pojedinačna djela koja nalazimo u određenoj jedinici građe bez nadređenog stvarnog naslova, prema ISBD(A)-u, svaki se podatak navodi iza onog stvarnog (stvarnih) naslova na koji se odnosi (1.5.4.13.3), dok ISBD propisuje da se podaci navode u istom obliku i redoslijedu kako se pojavljuju na izvoru podataka s prednošću (1.4.5.11.3), što znači da će se, ovisno o situaciji na predlošku, podaci o odgovornosti navoditi različito, od slučaja do slučaja, čime će se dati vjeran prikaz naslovne stranice odnosno izvora podataka, a u kontekstu stare knjige vjerno prenošenje sadržaja naslovne stranice u opis važno je za identifikaciju.

Podatak ili podaci o odgovornosti koji se mogu primijeniti na cijelu jedinicu građe koja sadrži više različitih djela s vlastitim podacima o odgovornosti, također se navode redoslijedom pojavljivanja u glavnom izvoru. Prema ISBD-u, odnos između osobe ili korporativnog tijela i pojedinačnog djela koji

nije jasan, objašnjava se u skupini 7. Takva objašnjenja ISBD(A) predlaže kad nije moguće u opis dodati veznike ili kratke izreke u uglatoj zagradi kojima bi se objasnio odnos između osoba/korporativnih tijela i djela (1.5.4.13.4 ISBD(A); 1.4.5.11.4 ISBD). Ovo inzistiranje na pojašnjavanju vrste odgovornosti, tj. odnosa između odgovornih osoba/korporativnih tijela i opisivane jedinice građe implicira da su svi odnosi s osobama/korporativnim tijelima u kontekstu stare knjige značajni, a samim time i potencijalno zanimljivi za korisnike.

Također, i pri navođenju podataka o odgovornosti u situaciji kad se glavni stvarni naslov jedinice građe sastoji od zajedničkog i podređenog stvarnog naslova, potrebno je uzeti u obzir specifična svojstva naslovnih stranica starih knjiga. Prema propisu 1.5.4.14 ISBD(A)-a, u tom se slučaju podatak o odgovornosti navodi iza onog dijela glavnog stvarnog naslova na koji se odnosi, dok se prema propisu 1.4.5.12 ISBD-a navode u obliku i prema redosljedu pojavljivanja u izvoru podataka s prednošću, dakle, primjenjuje se isto pravilo kao kod podataka o odgovornosti koji se odnose samo na neka pojedinačna djela u jedinici građe bez glavnog stvarnog naslova. ISBD(A) propisuje da se podatak o odgovornosti koji se odnosi na čitav glavni stvarni naslov navodi iza glavnog stvarnog naslova, kao i u dvojbenim slučajevima. ISBD pak ostavlja mogućnost navođenja objašnjenja ili komentara u skupini 7, što također korespondira s potrebom za razjašnjenjem odnosa o odgovornosti u svrhu iskazivanja odgovarajućih bibliografskih odnosa u opisu.

Usporedni podaci o odgovornosti

Kad se jedan ili više usporednih podataka o odgovornosti nalazi na izvoru podataka s prednošću na kojem se nalazi jedan ili više usporednih stvarnih naslova i/ili podnaslova, propisi 1.5.4.12.1 ISBD(A)-a i 1.4.5.10.1 ISBD-a suglasni su da se usporedni stvarni naslov i usporedni podatak o odgovornosti navode redosljedom pojavljivanja na izvoru podataka s prednošću. Međutim, prema propisu 1.5.4.12.1 ISBD(A)-a, podatak o odgovornosti koji se nalazi ispred odgovarajućeg usporednog stvarnog naslova ili usporednog podnaslova iznimno se navodi u inverziji. Pronađe li se pak na glavnom izvoru podataka uz usporedne stvarne naslove i podnaslove podatak o odgovornosti na samo jednom jeziku odnosno pismu, takav podatak o odgovornosti u opisu će slijediti naslov ili podnaslov na istom jeziku. Ovaj je bibliografski uvjet na isti način tretiran i u ISBD(A)-u i u ISBD-u (1.5.4.12.2 ISBD(A); 1.4.5.10.3 ISBD). Ako pak glavni izvor podataka sadrži podatke o odgovornosti na više jezika i/ili pisama, ali bez usporednih stvarnih naslova i podnaslova, svi se

podaci o odgovornosti navode iza glavnoga stvarnog naslova i podnaslova (1.5.4.12.3 ISBD(A); 1.4.5.10.4 ISBD). Razlika između ovih dvaju propisa samo je formalne prirode jer ISBD(A) navodi i interpunkciju koja prethodi svakom usporednom podatku o odgovornosti (=), no to i nije potrebno s obzirom da se u općim propisima kao i na početku svake skupine jasno navode interpunkcijski znakovi koji se primjenjuju.

Općenito, može se zaključiti da u skupini stvarnih naslova i podataka o odgovornosti objedinjeni ISBD inzistira na što jasnijem i vjernijem prenošenju sadržaja naslovne stranice odnosno izvora podataka u opis uz razjašnjenje svih nejasnoća u napomeni. Ovakav stav može se protumačiti kao rezultat težnje da se u opisu ponudi što više podataka koji će pomoći identifikaciji, ali i adekvatnom razjašnjavanju odnosa odgovornosti koji su bitni kao opisni element koji identificira opisivanu jedinicu građe, a ključni su i pri organizaciji kataloga i izradi pristupnica.

1.2.3. Izdanje

Skupina izdanja ne obiluje iznimkama koje staru knjigu razlikuju od ostalih vrsta građe kad je u pitanju bibliografski opis. Međutim, ISBD(A) kao propisani izvor podatka navodi naslovnu stranicu,²⁷ dok ISBD osim naslovne stranice propisuje i zamjenu za naslovnu stranicu te kolofon,²⁸ što će utjecati na uporabu uglatih zagrada u cijeloj skupini.

Podatak o izdanju

Posebnost stare knjige koja proizlazi iz tehnologija ručnog tiska u odnosu na ostalu građu je da se podatak kao što je „novi otisak“ ili „iznova tiskano“ tretira kao podatak o izdanju ako je u vezi sa stvarnim naslovom i upozorava na to da postoji i ranije izdanje. Ako je takav podatak u vezi sa skupinom izdavanja, tiskanja itd., bilježi se u toj skupini. Unatoč razlici u formulaciji propisa, propis 2.1.1 ISBD(A)-a i objedinjenog ISBD-a uzimajući u obzir posebnosti stare knjige proizišle iz ručne proizvodnje, uz izdanje, vode računa i o otiscima, novim otiscima te tiskarskim varijantama, odnosno stanjima. ISBD ovdje uzima u obzir i podatak o nepromijenjenom otisku, a tretira ga kao podatak o izdanju ili dodatni podatak o izdanju.

Općenito se prema propisu 2.1.2 ISBD(A)-a i ISBD-a podatak o izdanju

²⁷ *Usp.* ISBD(A). 1. hrvatsko izd. (prema 2. prerađenom izd. izvornika). Nav. dj. Str. 49.

²⁸ *Usp.* ISBD. Objedinjeno izd. Nav. dj. Str. 104.

prepisuje doslovno onako kako se pojavljuje na opisivanoj jedinici građe ako je preuzet s izvora podataka s prednošću, no, ako ga tamo nema pa se preuzima iz nekog drugog izvora, i ISBD(A) i ISBD dopuštaju korištenje standardnih kratica i arapskih brojki u zamjenu za podatke napisane drugim vrstama brojki ili riječima, a izvor se navodi u napomeni. Iako postoji razlika u izvorima podataka koje predviđa ISBD u odnosu na ISBD(A), to se neće odraziti na ovaj propis jer je izvor podataka s prednošću i dalje naslovna stranica.

Usporedni podatak o izdanju

Iznimka u opisu stare građe je i navođenje više usporednih podataka o izdanju. Bilježenje usporednog podatka o izdanju prema propisu 2.2 ISBD(A)-a nije bilo obvezno. Međutim, oba se standarda slažu da se u opisanom slučaju bilježi prvi podatak o izdanju, a mogu se navesti i ostali onim redom kako se javljaju u izvoru. Propis 2.2 ISBD-a u slučaju navođenja usporednih podataka o izdanju propisuje da se tada trebaju bilježiti i svi podaci o odgovornosti koji se odnose na izdanje ili dodatni podaci o izdanju. Iako to nije izričito naglašeno, iz formulacije propisa jasno je da je i u ISBD-u usporedni podatak o izdanju neobvezan element opisa.

1.2.4. Izdavanje, tiskanje, raspačavanje

U uvodnoj napomeni oba standarda upozoravaju na razliku između uloge tiskara, nakladnika i raspačavatelja (i, prema ISBD-u, knjižara), koje u razdoblju ručnog tiska nisu bile tako jasno odvojene kao danas,^{29,30} odnosno, u počecima tiska u osobi tiskara objedinjavale su se sve te uloge koje su se tek s vremenom počele odvajati³¹ te je kod starih knjiga često teško utvrditi o kojem se od njih zapravo radi. Tiskar utječe na svaki segment proizvodnje stare knjige, njegov je trag vidljiv u svim materijalnim svojstvima idealnog primjerka. U tiskarskim radionicama 15. stoljeća za sve je poslove odgovoran tiskar, on je birao rukopise, osmišljavao koncepciju knjige, tiskao je i prodavao. Porastom naklade, knjižarstvo se prvo odvaja od tiskarske djelatnosti, a tek kasnije

²⁹ *Usp.* ISBD(A). 1. hrvatsko izd. (prema 2. prerađenom izd. izvornika). Nav. dj. Str. 55.

³⁰ *Usp.* ISBD. Objedinjeno izd. Nav. dj. Str. 137.

³¹ *Usp.* Pelc, Milan. Pismo – knjiga – slika : uvod u povijest informacijske kulture. Zagreb : Golden marketing, 2002. Str. 139.

javlja se nakladnici, odnosno investitori koji su financirali tiskanje određene knjige i time utjecali na izdavačku politiku.³²

Općenito, skupina 4 obiluje propisima u kojima se reguliraju postupci za bibliografske uvjete u kojima se manifestiraju specifična svojstva starih knjiga, a većina je tih propisa doživjela određene promjene u objedinjenom izdanju ISBD-a što pokazuje na nov pristup podacima u ovoj skupini opisa, koji zajedno s ostalim podacima koji se nalaze u impresumu implicitno iskazuju bibliografske odnose s osobama odgovornim za nastanak jedinice građe, na kojima inzistira konceptualni model FRBR s obzirom na korisničke postupke pri pretraživanju.³³

Kao glavni izvor podataka ISBD(A) navodi naslovnu stranicu, a ako naslovne stranice nema ili se koji element skupine na njoj ne nalazi, najpotpuniji izvor bira se sljedećim redoslijedom: kolofon, prednji naslov, preliminarne stranice, naslov nad tekstom, naslov nad sadržajem, incipit, eksplicit, te uvodne i završne riječi.³⁴ ISBD navodi propisane izvore podataka kako slijedi: naslovna stranica, zamjena za naslovnu stranicu, kolofon.³⁵ Iako su drugačije formulirani, u načelu nema razlike ako se zna da kao zamjenu za naslovnu stranicu ISBD u propisu A.4.2.1.1 odabire iste ove izvore podataka koje navodi ISBD(A), što znači da neće biti razlike u tomu koji će se podaci zatvarati u uglate zagrade.

(Glavno) mjesto (mjesta) izdavanja itd.

Razlika ISBD-a u odnosu na specijalizirani standard ISBD(A) u skupini impresuma uočljiva je već iz naziva elementa opisa. Naime, ISBD odbacuje oznaku „glavno“ iz naziva elementa podataka Mjesto izdavanja, kao i iz ostalih propisa u skupini koji su u ISBD(A)-u sadržavali takav naziv.

Dva ili više mjesta izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja koji se na jedinici građe javljaju uz jedno ime, odnosno naziv tiskara, nakladnika, proizvođača i/ili raspačavatelja, prema propisu 4.1.3 ISBD(A)-a, bilježe se redoslijedom pojavljivanja u izvoru ako su grafički ili kako drugačije prikazana kao jednako važna i ako drugo i sljedeća mjesta nisu nerazdvojno povezana s nakladnikom itd. ISBD u istom propisu (4.1.3) isključivo za staru građu zanemaruje kriterij grafičkog isticanja i propisuje navođenje svih mjesta koja nisu neodvojivo povezana s imenom/nazivom nakladnika itd. u jedinstven izraz.

³² Isto.

³³ *Usp.* Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa. Nav. dj. Str. 48-69.

³⁴ *Usp.* ISBD(A). 1. hrvatsko izd. (prema 2. prerađenom izd. izvornika). Nav. dj. Str. 56.

³⁵ *Usp.* ISBD. Objedinjeno izd. Nav. dj. Str. 139.

Ovaj propis razlikuje staru knjigu od ostalih vrsta građe i jasno daje do znanja da je u opisu stare knjige potrebno navoditi sva mjesta, a ne samo ono koje je grafički istaknuto kao najvažnije kako bi se podržala zadaća identificiranja svih jedinica građe izdanih, tiskanih itd. u određenom mjestu, što će u izradi kataložnog zapisa za staru knjigu poslužiti kao izvor za otvaranje pristupnica za mjesto i izvršavanje zadaće okupljanja jedinica građe izdanih u istom mjestu³⁶ pa bi bilo logično da se takvi podaci moraju naći i u opisu. Ovaj element opisa implicira postojanje odnosa između jedinice građe i mjesta izdavanja, ali i između svih jedinica građe koje su izdane u istom mjestu, što je u literaturi potvrđeno kao važno i korisnicima zanimljivo.

Mjesto izdavanja navodi se doslovno s izvora, zajedno s prijedlozima i drugim popratnim riječima ili izrekama (4.1.5 ISBD(A); 4.1.8 ISBD). Ako se naziv mjesta preuzima iz imena/naziva nakladnika itd., bilježi se u uglatoj zagradi, ali se isto tako ponavlja i u sklopu podatka o imenu/nazivu nakladnika itd. (4.1.5 i 4.1.9 ISBD(A); 4.1.8 ISBD). U uglatoj se zagradi navodi i mjesto koje je preuzeto ili izvedeno iz adrese ili nakladnikova znaka te mjesto preuzeto ili izvedeno iz podataka koje druge skupine, imena nakladnika itd., ili je preuzeto iz kojeg drugog izvora (4.1.6 ISBD(A); 4.1.8 ISBD). Razlika između propisa ISBD(A)-a i ISBD-a leži u tome što ISBD(A) u propisu 4.1.9 propisuje navođenje u obliku primjerenom vremenu nastanka jedinice građe, dok propis 4.1.8 ISBD-a nalaže da se takav podatak bilježi u standardiziranom obliku po izboru kataložne agencije, što je u ISBD(A)-u bilo dopušteno jedino kad je jedinica građe na jeziku koji se više ne koristi.

Više usporednih podataka o mjestu izdavanja itd. prenosi se u opis tako da se najprije navede onaj koji se javlja prvi, a zatim ostali redoslijedom iz izvora podataka, u čemu se propisi 4.1.8 ISBD(A)-a i 4.1.11.2 ISBD-a slažu.

Kod bibliografskih jedinica koje su izdane u više fizičkih dijelova moguće su promjene mjesta izdanja itd., koje se mijenjalo tijekom izdavanja pojedinih dijelova, ili bibliografska jedinica sadrži pojedinačne naslovne stranice s mjestima izdavanja, tiskanja i/ili raspačavanja različitim od onih koji se odnose na cjelinu. ISBD u propisu 4.1.15 nalaže da se u tom slučaju navode podaci s prvog ili najranijeg dijela, a podaci s ostalih dijelova mogu se navesti u skupini 7. ISBD(A) ovaj propis ne sadrži.

³⁶ *Usp.* Katić, Tinka. Stara knjiga : bibliografska organizacija informacija. Nav. dj. Str. 79.

Nakladnik

Kad se na jedinici građe nalazi više imena/naziva nakladnika itd., prema propisu 4.2.2 ISBD(A)-a navodi se prvi, neovisno o njegovoj ulozi, uz mogućnost navođenja i ostalih, dok propis 4.2.3 ISBD-a propisuje bilježenje svih imena ili naziva prema redosljedu pojavljivanja, što je u skladu s ranije spomenutom težnjom da se sve osobe odnosno korporativna tijela koja sudjeluju u životu stare knjige naznače u bibliografskom opisu.³⁷ Ako su imena/nazivi međusobno povezani u jedan gramatički izraz, ne koristi se interpunkcija (4.2.3.4 ISBD(A); 4.2.3 ISBD). U slučaju izostavljanja idućih nakladnika itd., ISBD(A) propisuje označivanje izostavljanja odgovarajućim znakovima iza kojih u uglatoj zagradi stoji *etc.* ili odgovarajuća istoznačnica (4.2.2). ISBD u propisu 4.2.4 izostavljanje također dopušta kad se procijeni da je imena odnosno naziva previše, s time da se tada mora navesti i odgovarajuća fraza s brojem izostavljenih imena odnosno naziva ili mjesta, a predviđena je i alternativna mogućnost bilježenja ispuštenoga u skupini 7.

Navođenje naziva nakladnika itd. u (gramatičkom i pravopisnom) obliku u kojem se pojavljuju na propisanom izvoru podataka uključujući i uvodne riječi i izreke, zajedničko je propisima 4.2.3.1 ISBD(A)-a i 4.2.6 ISBD-a. Isto je i s navođenjem adresa u svrhu lakše identifikacije ili datiranja. ISBD ovdje dodaje još i olakšanu lokalizaciju, što u kontekstu stare knjige nije zanemarlivo. Međutim, ISBD(A) navodi da se dodaci kao npr. kraljevski tiskar u pravilu izostavljaju, dok kod ISBD-a to nije pravilo, nego samo mogućnost. Također, nevažne se informacije na početku ili na kraju podatka o izdavanju itd. prema ISBD(A)-u izostavljaju, a kod ISBD-a ta mogućnost postoji, ali nije pravilo.

Podatak o nakladniku itd. koji se pojavljuje samo u kojoj drugoj skupini ili je poznat izvan propisanog izvora podataka ili pak iz izvora izvan jedinice građe, navodi se u najkraćem prikladnom obliku u uglatoj zagradi, a ako je preuzet s nekog drugog mjesta osim naslovne stranice, izvor podataka navodi se u skupini 7. U ovome pitanju nema bitne razlike između propisa 4.2.4 ISBD(A)-a i 4.2.7 ISBD-a, osim što je iz primjera jasno da je ISBD(A) podrazumijevao da se svi podaci preuzeti iz gore navedenih izvora zatvaraju u zajedničku uglatu zagradu, dok ISBD predviđa zatvaranje svakog elementa u posebnu uglatu zagradu. Ako je pak naziv izdavača itd. preuzet s izvora izvan propisanog izvora podataka ili izvan jedinice građe, oba standarda nalažu da se takav podatak navodi u uglatoj zagradi u obliku koji je usklađen s godinom, pismom i jezikom publikacije, a izvor podataka navodi se u skupini 7.

³⁷ Isto, str. 41.

Međutim, kad je u pitanju nesiguran ili nepoznat podatak o nakladniku itd., prema propisu 4.2.7 ISBD(A)-a, navodi se vjerojatni naziv ili nekoliko naziva nakladnika itd. u uglatim zagradama s upitnikom, dok je u propisu 4.2.9 ISBD-a ta mogućnost izborna, pri čemu za tako pribavljeni podatak treba dati objašnjenje u skupini 7.

Usporedni oblici imena nakladnika itd.

Kad se na propisanom izvoru podataka javlja više usporednih oblika imena odnosno naziva nakladnika itd., i propis 4.2.10.1 ISBD-a i 4.2.5 ISBD(A)-a predviđaju da se kod stare građe preuzimaju sva imena redom kako se javljaju na izvoru podataka, to znači da se ne primjenjuju kriteriji jezika jedinice građe, grafičkog isticanja ili prvenstva kao kod suvremene građe.

Tiskar kao zamjena za ime (naziv) nakladnika itd.

Specifičnost stare knjige koja se očituje u gore navedenim povijesnim okolnostima vezanim uz ulogu tiskara staroj je knjizi priskrbila poseban tretman zbog kojeg je dopušteno ime tiskara navesti umjesto imena nakladnika, što za suvremenu građu nije slučaj zbog posve drugačijih okolnosti i uloge koju tiskar danas ima u odnosu na onu koju je imao u počecima tiska. Ime odnosno adresa tiskara navodi se umjesto imena nakladnika itd. kad se nalazi na propisanom izvoru podataka, a ovisno o tomu nalaze li se uz njega i drugi nazivi nakladnika itd. ili ne, bilježit će se kao dio imena nakladnika ili samostalno. Ako su podaci o nakladniku ipak poznati iako se ne nalaze na propisanom izvoru, navode se iza imena tiskara u uglatoj zagradi (4.2.6 ISBD(A); 4.2.11 ISBD). Ime tiskara navodi se umjesto nepoznatog imena nakladnika itd. čak i kad se ne nalazi na jedinici građe nego je poznato iz drugog izvora, ali se tada navodi u uglatoj zagradi, uz napomenu o izvoru podataka u skupini 7 (4.2.8 ISBD(A); 4.2.11 ISBD).

Godina izdavanja itd.

U propisima ISBD-a koji govore o bilježenju godine izdavanja u opisu, došlo je do znatnih promjena u odnosu na ISBD(A). S obzirom na to da stara knjiga obiluje posebnostima koje se odražavaju upravo na elementima podataka koji se odnose na godinu izdavanja itd., ovi su propisi detaljnije razrađeni u objedinjenom izdanju ISBD-a.

Naime, oba standarda (4.4.2 ISBD(A) i 4.3.4 ISBD) propisuju da se godine izdavanja itd. zajedno s danom i mjesecom (ako se nalazi na opisivanoj

jedinici) navode u obliku s jedinice građe, međutim, dok se prema ISBD(A)-u izrazi poput „anno“ ili „tiskano godine“ itd. uglavnom nisu bilježili, ISBD propisuje njihovo doslovno preuzimanje. Također, isti je tretman u oba standarda i kad se godina pojavljuje u elementima skupina 1 ili 2, ali ne i u elementima skupine 4, tako pronađen podatak o godini izdavanja itd. bilježi se i u skupini 4 u uglatim zagradama (4.4.2 ISBD(A); 4.3.4 ISBD). Međutim, u slučaju kad se godina izdavanja pojavljuje unutar podatka o mjestu izdavanja itd., ili nakladniku, prema propisu 4.4.2 ISBD(A)-a godina se izostavlja iz podatka o mjestu izdavanja itd. i bilježi odgovarajućim znakom izostavljanja, a navodi se kao podatak o godini izdavanja, osim u slučaju kad je taj podatak jezično vezan uz podatak o mjestu izdavanja itd., kad se bilježi i u sklopu podatka o mjestu i kao podatak o godini izdavanja itd. u uglatim zagradama. Isto je i kod ISBD-a, ali se uvjet kad godina nije jezično vezana uz podatak o mjestu izdavanja ili nakladniku izričito ne spominje (4.3.4). Ovi propisi jasno govore da je podatak o godini izdavanja neizostavan element opisa, osobito važan za povjesničare knjige koji se bave određenim razdobljem. O važnosti podatka svjedoči i proširena zadaća kataloga koju T. Katić formira oko godine izdavanja kao sredstva okupljanja jedinica građe.³⁸

Ukoliko su dani u mjesecu i nazivi mjeseci poznati kao datumi izdavanja, ali se ne nalaze u skupini izdavanja itd., navode se zajedno s godinom, arapskim brojkama, jezikom i pismom po izboru katalogne agencije, a izvor kao i točan prijepis preuzetog podatka, ako se procijeni korisnim, navodi se u napomeni (4.3.4 ISBD). O ovom slučaju ISBD(A) ništa ne govori.

Predugački se podaci o godini izdavanja mogu skraćivati (4.3.4 ISBD), što je bio slučaj i u ISBD(A)-u (4.4.2). Kronogrami se pak preuzimaju doslovno u obliku kako su navedeni na opisivanoj jedinici građe, a godine koje se iz njih preuzimaju navode se arapskim brojkama u uglatoj zagradi, dok se u napomeni može objasniti izvor i prepisati kronogram (4.3.4 ISBD). Iako propis 4.4.2 ISBD(A)-a ne spominje izričito navođenje u uglatim zagradama kao ni doslovno preuzimanje velikih slova u kronogramu i sadržaj napomene, iz primjera je očito da se propisi podudaraju. ISBD propisuje navođenje godina koje su na jedinici građe navedene rimskim brojkama u istom obliku, samo bez razmaka između brojki, a uz to se u uglatoj zagradi navodi i odgovarajuća godina gregorijanskog kalendara. Ako pak godine na jedinici građe nisu navedene prema gregorijanskom kalendaru, i prema ISBD(A)-u i prema ISBD-u

³⁸ Isto, str. 79-80.

navode se doslovno, s razlikom što je dodavanje godine u suvremenom obliku prema ISBD-u samo izborno (4.4.2 ISBD(A); 4.3.4 ISBD).

U ISBD(A)-u i u ISBD-u usuglašeno je pravilo da se sve godine kršćanske ere navode doslovno kako se pojavljuju, uz mogućnost dodavanja suvremenog oblika u uglatoj zagradi. Ako pak godina navedena kao godina izdanja itd. ne počinje 1. siječnja, a zna se da je jedinica građe objavljena godinu kasnije prema suvremenom kalendaru, ta se godina dodaje u uglatim zagradama prema ISBD-u, dok je u ISBD(A)-u to bilo izborno. ISBD u ovom slučaju daje mogućnost objašnjenja u napomenama. Oba su standarda suglasna da se datumi u mjesecima julijanskog kalendara navode onako kako se pojavljuju (4.4.2 ISBD(A); 4.3.4 ISBD).

ISBD(A) u svojim propisima ne govori o slučaju kad je godina s naslovne stranice navedena u opisu kao godina izdavanja, ali se drugdje u jedinici građe može pronaći i kasnija godina. Za taj bibliografski uvjet ISBD propisuje bilježenje ispravka odnosno kasnije godine u uglatoj zagradi uz objašnjenje u napomeni o kakvom se ispravku radi (4.3.5). Po pitanju bilježenja godine imprimatura, oba su standarda suglasna da se taj podatak može zabilježiti u opisu, međutim, ISBD predviđa bilježenje u skupini 7, a ne kao dodatak godini izdavanja (4.4.5 ISBD(A); 4.3.6 ISBD).

Kad na opisivanoj jedinici građe uopće nema godine izdavanja, oba standarda propisuju bilježenje godine dopuštenja za tisak, s time da je propis 4.4.4 ISBD(A)-a za to predvidio bilježenje podatka uz naznaku vrste godine. ISBD uvodi još i godinu *copyrighta*, a takvi se podaci bilježe u uglatim zagradama uz objašnjenje podatka u skupini 7 (4.3.7). Isto tako, ako se na jedinici građe ne pojavljuje godina izdavanja itd., ali se taj podatak može utvrditi iz drugih izvora, navodi se u opisu u uglatim zagradama, uz bilješku o izvoru u napomeni. Ako se pak ni na koji način ne može sa sigurnošću utvrditi godina, u opisu se bilježi približna godina u uglatim zagradama, a svako potkrepljenje na osnovi kojeg je izvedena približna godina koje je u ISBD(A)-u bilo izborno, u ISBD-u postaje obvezno (4.4.6 ISBD(A); 4.3.8 ISBD).

Jedinice građe mogu se sastojati od više djela od kojih svako ima svoju naslovnu stranicu s podacima o godini izdavanja itd. različitim od onih na naslovnoj stranici čitave jedinice građe. U tom slučaju godine sa svake pojedinačne naslovne stranice zabilježiti će se u skupini 7, što je u skladu i s propisima 4.4.7 ISBD(A)-a i 4.3.11 ISBD-a. Međutim, u ovoj točki ISBD predviđa i slučaj kad neka od godina s naslovnih stranica pojedinačnih djela

realnije odražava godinu izdavanja itd. od one na glavnoj naslovnoj stanici, zbog čega je tu pouzdaniju godinu potrebno navesti kao ispravak podatka s glavne naslovne stranice.

Općenito se stječe dojam da je godini izdavanja itd. u obama standardima posvećena velika pozornost, čime se naglašava važnost ovog podatka za identifikaciju jedinice građe. Brojne iznimke po kojima se opis stare knjige izdvaja od ostalih vrsta građe pokazatelj su specifičnih značajki starih knjiga koje su rezultat tiskarske prakse onog vremena, a manifestiraju se kroz najrazličitije varijacije u datiranju jedinice građe. Ovakav način prenošenja u opis podatka o godini osigurat će korisniku dragocjene informacije: i da se jedinica građe smjesti u odgovarajuće razdoblje, ali i da se doslovnim prenošenjem podataka u opisu upozori na specifičnu tiskarsku praksu.

Mjesto tiskanja i ime/naziv tiskara

S obzirom na specifičnu ulogu tiskara u životu stare knjige, ISBD u ovom području donosi neke promjene u odnosu na ISBD(A). Naime, ISBD detaljnije i logičnije raspoređuje propise čime više dolazi do izražaja pozornost koja se pridaje značenju ovih podataka. Iako za ostale vrste građe navode-nje mjesta tiskanja i imena odnosno naziva tiskara nije obvezno, osim kad se pojavljuje na jedinici građe, a nije poznato mjesto izdavanja itd., za staru je knjigu važnost podatka o tiskaru i mjestu tiskanja iskazana kroz propis u kojem se kaže da se mjesto tiskanja ili izrade navodi ako podatak o tiskaru nije u jezičnoj svezi s podatkom o izdavaču, što kod starih knjiga često je jer je tiskar bio ključna osoba odgovorna za sve zadaće oko izdavanja i tiskanja. Prema ISBD-u, ove se podatke radi povećanja informativnosti bibliografskog opisa na dobrobit korisnika može navesti kad god su oni poznati, čak i kad ih nema na opisivanoj jedinici građe (4.5.1). Oba standarda zbog problematičnog razgraničavanja funkcija izdavača i tiskara prednost daju podatku o izdavaču, što je vidljivo iz propisa da se mjesto tiskanja bilježi kad se pojavljuje na jedinici građe, ali ne na propisanom izvoru podataka za mjesto izdavanja itd. Ipak, zbog bilježenja svih riječi koje se pojavljuju uz te podatke korisnik neće biti zaknut jer se iz jezične sveze u kojoj se nalazi podatak o izdavanju iščitavaju neophodne dodatne informacije. Podaci o tiskaru i mjestu tiskanja u oba se standarda navode na isti način kao podaci o mjestu izdavanja (4.5.2 i 4.6.2 ISBD(A); 4.5.2 ISBD). Propis ISBD(A)-a koji ne nalazimo u ISBD-u odnosi se na netočan podatak o mjestu tiskanja i imenu/nazivu tiskara za koji ISBD(A) predviđa ispravak u uglatoj zagradi ili alternativno bilježenje u napomeni (4.5.2 i 4.6.2 ISBD(A)). Iako se u načelu propisi ISBD(A)-a i ISBD-a

ne razlikuju, zbog organizacije propisa u ISBD-u više dolaze do izražaja specifična svojstva stare knjige koja je razlikuju od ostalih vrsta građe.

Godina tiskanja

Godina tiskanja element je opisa koji i ISBD(A) i ISBD smatraju vrijednim navođenja u okolnostima kad se pojavljuje drugdje osim na propisanom izvoru za ovu skupinu i nije ista kao godina izdavanja, a može se navoditi kao dodatak imenu odnosno nazivu tiskara ili samostalno, uz odgovarajuće izraze koji će razjasniti podatak. Podatak s naslovne stranice o godini pretiska smatra se podatkom o izdavanju (4.7.1 i 4.7.2 ISBD(A); 4.6.1 ISBD). Ovakav postupak s godinom tiskanja ne implicira sporednost toga podatka, naprotiv, rezultat je to činjenice da je godina izdavanja i tiskanja uglavnom ista, a samo u okolnostima kad je očito da se radi o drugačijoj situaciji, može biti važan podatak i treba je navesti.

1.2.5. Materijalni opis

Za razliku od ISBD(A)-a, ISBD u uvodnoj napomeni objašnjava svrhu materijalnog opisa kao podrške identifikaciji jedinice građe s obzirom na materijalna svojstva idealnog primjerka.³⁹ Ovakvo objašnjenje stavlja naglasak na specifična materijalna obilježja kao važan element u opisu stare knjige u kojem se očituje dvojnost idealni primjerak – pojedinačni primjerak, i dokaz su tiskarske prakse u eri ručnog tiskanja koja se očituje u materijalnim osobitostima knjige. Specifična materijalna obilježja idealnog primjerka odnose se na sustav obrojčivanja listova ili stranica, kao i na bibliografski format. Specifičnosti stare knjige vidljive su i iz dodatnog elementa opisa karakterističnog za staru knjigu: bibliografski format i dimenzije, a shodno tomu, i ISBD(A) i ISBD predviđaju interpunkcijski znak koji prethodi tomu podatku.

Paginacija

Propisi ISBD(A)-a ne podudaraju se s propisima ISBD-a po pitanju paginacije. ISBD u posebnom propisu za staru knjigu (5.1.4.1.2) navodi postupak za bibliografski uvjet kad se na stranici nalazi više od jednog stupca. Osim što se u opisu navodi broj stupaca (kao u propisu 5.1.2.3 ISBD(A)-a), navodi se i potpuni broj stranica ili listova u uglatim zgradama, ili se taj broj može zabilježiti u skupini 7. Kad se pak numeracija arapskim brojkama nastavlja na numeraciju rimskim brojkama, 5.1.2.4 ISBD(A)-a navodi da se tada numeracija

³⁹ *Usp.* ISBD. Objedinjeno izd. Nav. dj. Str. 177.

čitavog niza bilježi arapskim brojkama. Propis 5.1.4.1.3 ISBD-a takvo pravilo ima za sve ostale vrste građe, ali za staru knjigu numeracija se može navesti ili samo arapskim brojkama, ili se mogu navesti i rimske i arapske brojke, s time da se za nastavni niz bilježi s kojom brojkom započinje i završava.

Za nenumerirane stranice na početku niza ISBD u propisu 5.1.4.1.5 nalaže da se uračunaju u opseg, a one na kraju niza bilježe se arapskom brojkom u uglatim zagradama. ISBD(A) o tome ne govori izričito, ali je njihova podudarnost vidljiva iz ponuđenih primjera. Prema istom propisu ISBD-a, kad se u postojećim primjercima jedinice građe nađu prazni listovi, uvrštavaju se u podatak o opsegu, a kada su dio svežnjića, navode se u okrugloj zagradi iza podatka o opsegu, dok ISBD(A) ovaj bibliografski uvjet ne uvrštava u svoje propise. Također, ISBD u istom propisu zastupa i slučajeve za koje ISBD(A) ne predviđa nikakvo rješenje: kad se potpuni opseg ne može utvrditi, bilježi se opseg nepotpunog primjerka, a kad čitava jedinica građe nema ni paginacije ni folijacije, tada se mogu navesti tipografske signature. Što se tiče propisa o nemogućnosti utvrđivanja potpunog opsega, iako ga ISBD(A) izričito ne spominje, s obzirom da u općim propisima (0.12) sadrži uputu o postupanju s nepotpunim primjercima, može se zaključiti da se podrazumijeva isti postupak. Mogućnost bilježenja tipografskih signatura koju predviđa ISBD očit je pomak u tretiranju specifičnosti koje se javljaju kod obrojčivanja starih knjiga. Naime, knjiga tiskana ručnim tiskom u početku zadržava načine organizacije teksta svojstvene kodeksima. Marijana Tomić to objašnjava činjenicom da je oblikovanje i uvezivanje svežnjića po svemu nalikovalo istome postupku pri izradi kodeksa pa je tako preuzet i način označivanja svežnjića odnosno tipografske signature, kustode i folijacija.⁴⁰ Iako se u početku tiska u većini knjiga tekst ne organizira odgovarajućim obrojčivanjem stranica ili listova, u tu se svrhu u 15. i 16. stoljeću koristi folijacija, a pitanje paginacije uglavnom je riješeno tek oko 1600. godine.⁴¹

Kod propisa koji regulira bilježenje opsega jedinica građe koje se sastoje od više numeriranih nizova, ISBD granicu spušta na tri numerirana niza (5.1.4.1.6), dok je kod ISBD(A)-a (5.1.2.7) ta granica bila na pet nizova. Također, različit se postupak nalaže i u slučaju kad je jedan niz u jedinici građe znatno veći od drugog, odnosno kad je očito da je jedan niz glavni. ISBD (5.1.4.1.6) predviđa da se zabilježi opseg toga najvećeg niza popraćen izrazom „i različite druge paginacije“, dok ISBD(A) (5.1.2.7) propisuje navođenje

⁴⁰ *Usp.* Tomić, Marijana. Hrvatskoglagoljski brevijari na razmeđu rukopisne i tiskane tradicije. Zagreb : Naklada Ljevak, 2014. Str. 202.

⁴¹ Isto, str. 206.

broja glavnog niza, a ispred i/ili iza njega, ovisno o situaciji, zbroj ostalih nizova. To je znatno složeniji postupak koji unatoč tomu ne daje puno jasniju sliku realnog stanja opsega nego što je to kod propisa ISBD-a. Međutim, ISBD(A) nudi i mogućnost bilježenja tipografskih signatura u napomeni za sve situacije u propisu.

Postupak s bilježenjem paginacije jedinice građe koje se sastoje od više istovrsnih dijelova s kontinuiranom numeracijom reguliran je propisom 5.1.4.2.1 ISBD-a koji predviđa da se ukupan broj stranica, listova itd. navodi kao u točki 5.1.3, dok ISBD(A) o tome ništa ne govori. Također, razlika je i u posebnom propisu za staru knjigu koji govori o bibliografskom uvjetu kad svaka jedinica ima odvojeni numerirani niz preliminarnih stranica, listova ili stupaca nakon čega slijedi glavni niz s kontinuiranom paginacijom, folijacijom ili numeracijom. Prema propisu 5.1.4.2 ISBD(A)-a u tom slučaju navodi se samo zbroj glavnih nizova svake jedinice, a paginacija pojedinih nizova može se navesti u skupini 7, dok ISBD u propisu 5.1.4.2.1 izbacuje iz podatka zbroj glavnog niza i daje samo mogućnost bilježenja paginacije pojedinih nizova u skupini 7. Ova promjena svakako je dobrodošla jer se radi o jednostavnijem rješenju kojim se nikako ne gubi na jasnoći i vjerodostojnosti podataka u odnosu na rješenje ISBD(A)-a.

Bibliografski format i dimenzije

Bibliografski format i dimenzije poseban su element koji se unosi u opis stare knjige i svojstven je samo ovoj vrsti građe, a oba standarda u načelu propisuju isti način bilježenja bibliografskog formata, s time da je u ISBD-u izričito navedeno da je izbor oznake, koja treba biti standardizirana, na katalognoj agenciji. Općenito, ISBD pridaje više pozornosti ovom elementu i propisi su detaljniji nego što je to slučaj kod ISBD(A)-a. Tako ISBD predviđa da se u okruglim zagradama iza oznake formata ili podatka o kolaciji zabilježi podatak o tome da je arak napravljen od polovica ili drugih dijelova listova ili se sastoji od više listova. Također, predviđena je i mogućnost bilježenja letaka, plakata i polulistova (5.3.2.1), što ISBD(A) ne navodi.

Što se tiče dimenzija, ISBD propisuje mogućnost navođenja ovog podatka u skupini materijalnog opisa kad se sa sigurnošću može ustanoviti da je opisivana jedinica građe u izvornom nakladničkom uvezu ili zaštitnom ovitku, inače se podatak o dimenzijama smatra svojstvenim pojedinačnom primjerku i navodi se u skupini napomena zajedno sa svim drugim podacima karakterističnim za pojedinačni primjerak (5.3.2.1). ISBD(A) izričito ne navodi ovaj uvjet, nego samo propisuje oblik podatka o visini omota ili neuvezane jedinice

građe, koji je identičan u oba standarda, ali predviđa bilježenje podataka o pojedinačnom primjerku (5.3.1). Razlika koju uvodi ISBD značajna je jer s obzirom na specifičnu situaciju s uvezom stare knjige treba biti jasno razgraničeno kada je uvez odlika idealnog, a kada pojedinačnog primjerka. Naime, u određenim okolnostima uvez se može odnositi na opis idealnog primjerka jer su neki tiskari zapošljavali knjigoveže. Ipak, to nije bilo uobičajeno, ti su knjigoveže najčešće uvezivali knjige samo posebnim kupcima dok su se ostale knjige mahom prodavale neuvezane i naknadno uvezivale.⁴² Ipak, s obzirom na to da postoji mogućnost da je određena knjiga u nakladničkom uvezu, novost koju donosi ISBD unaprjeđuje opis stare knjige jer bi nekritično navođenje dimenzija u skupini 5 značilo miješanje podataka o idealnom i pojedinačnom primjerku koje treba razlikovati, što je jasno definirano u propisu o predmetu bibliografskog opisa stare knjige (0.1.3.2 i 0.12 ISBD(A); A.2.1 i A.10 ISBD). I iz primjera se vidi razlika u tretmanu podatka o dimenzijama u ISBD-u u odnosu na ISBD(A). Naime, ISBD predviđa da se podatak o tomu radi li se o nakladničkom uvezu odnosno zaštitnom ovitku zabilježi u zagradi zajedno s podatkom o visini omota, što nije slučaj kod ISBD(A)-a. Ova je promjena značajna jer pridonosi informativnosti zapisa u području materijalnog opisa i pokazuje specifičnost uveza stare knjige koji nije uvijek bio povezan s nakladnikom kao što je to danas. Neobične dimenzije ili oblik, prema ISBD(A)-u navode se u okruglim zagradama iza podataka o formatu i visini (5.3.3), dok ISBD predviđa samo mogućnost objašnjenja u napomeni (5.3.2.2).

Ako pak nije moguće utvrditi format, ISBD(A) propisuje samo navođenje dimenzija bez okrugle zagrade te po mogućnosti i objašnjenje u skupini 7 (5.3.4), dok ISBD propisuje navođenje pretpostavljenog formata uz koji se bilježi upitnik u okrugloj zagradi, a dimenzije se, zajedno s odgovarajućim objašnjenjem, mogu navesti u skupini 7 (5.3.2.3), pa se i u ovom primjeru vidi jasno razgraničivanje podataka o idealnom i pojedinačnom primjerku na kojem ISBD inzistira.

Kad u višesvezačnoj jedinici građe pojedini svesci imaju različit format ili dimenzije, prema ISBD(A)-u, navode se svi formati s pripadajućim dimenzijama (5.3.5), dok ISBD propisuje ponavljanje skupine kad se procijeni da su ti podaci važni korisnicima (5.3.2.4). To znači da se skupina ponavlja za svaki format i točno se navodi na koliko se svezaka odnosi, čime se daje jasnija slika stvarnog stanja nego što je to predviđeno u ISBD(A)-u, što je vidljivo iz primjera. ISBD(A) ne govori o slučaju kad jedinica građe ima standardizirani nakladnički uvez ili omot za koji ISBD dopušta navođenje dimenzija (5.3.2.4),

⁴² *Usp.* Stipčević, Aleksandar. Nav. dj. Str. 410.

pa se može zaključiti da ISBD unaprjeđuje opis stare knjige jer korisnik neće ostati uskraćen za podatak o nakladničkom uvezu, koji može biti osobito dragocjen baš zato što to nije bila ustaljena nakladnička praksa, a uvažava se i uvez kao karakteristika pojedinačnog primjerka.

1.2.6. Napomene

U skupini napomena koje se tiču specifičnosti starih knjiga, ISBD donosi neke novosti u odnosu na ISBD(A) koje se odnose na napomene o izdanju i bibliografskoj povijesti jedinice građe te o materijalnom opisu, no postupci koji uvažavaju specifičnosti stare knjige uočavaju se u šest napomena.

Napomena o bibliografskom navodu

Napomena o bibliografskom navodu, odnosno napomena u kojoj se citira djelo ili popis u koji je opisivana jedinica građe uvrštena, jednako se tretira u oba analizirana standarda. Naime, i propis 7.0 ISBD(A)-a i 7.0.2 objedinjenog ISBD-a smatraju je neophodnom za inkunabule (ako je dostupna, naglašava ISBD), uz preporuku korištenja ove napomene i za sve ostale stare knjige. Ova je vrsta napomene specifična za staru knjigu i ne koristi se za druge vrste građe, a smatra se osobito korisnom i uobičajila se u praksi.⁴³

Napomena o podacima o odgovornosti

Propisi o ovim napomenama u objedinjenom ISBD-u donose se preglednije i jasnije nego što je to slučaj s ISBD(A)-om. ISBD predviđa da se izvorni položaj podatka o odgovornosti koji se ne nalazi na propisanom izvoru odmah iza naslova nego npr. na vrhu naslovne stranice ili na kojem drugom mjestu, navodi u napomeni, kao i kad se podatak o odgovornosti preuzima iz kojeg izvora izvan jedinice građe (7.1.4.2). ISBD(A) ne govori o napomeni o izvornom mjestu podatka o odgovornosti u tom smislu, nego u vezi s propisom za skupinu 1 (1.5.4.6) o kraticama koje označuju npr. akademske stupnjeve itd. koje se u određenim uvjetima izostavljaju (7.1.5), što ISBD ne navodi. ISBD(A) predviđa točno bilježenje mjesta na naslovnoj stranici gdje je pronađen podatak koji je naveden na propisanom mjestu u napomenama (7.1.5). Ovaj propis korespondira s gore navedenim propisom ISBD-a pa se može zaključiti da među njima nema razlike osim formalne.

⁴³ *Usp.* Katić, Tinka. Stara knjiga : bibliografska organizacija informacija. Nav. dj. Str. 80.

Napomene o izdanju i bibliografskoj povijesti

Kad podatak o izdanju nije preuzet s naslovne stranice odnosno propisanoga izvora, prema ISBD(A)-u, izvor odakle je podatak preuzet navodi se u napomeni (7.2). ISBD, osim opisanoga, navodi i bibliografski uvjet kad preuzeti podatak o izdanju na izvoru podataka s prednošću prethodi naslovu i podatku o odgovornosti te i za taj uvjet predviđa odgovarajuću napomenu (7.2.1). I ova napomena osigurava razjašnjavanje situacije na predlošku kako bi se dobila što vjernija slika stanja s obzirom na inverziju podatka o odgovornosti, što podržava identifikaciju jedinice građe.

Iako napomene o bibliografskoj povijesti djela nisu specifične samo za staru knjigu, nego se mogu dati i za bilo koju vrstu građe, one su osobito korisne u opisu stare knjige jer pomažu korisniku postaviti opisivanu jedinicu građe u kontekst njezine bibliografske povijesti, što je u literaturi istaknuto kao vrlo važna zadaća.⁴⁴ Isto tako, napomene o odnosima s drugim jedinicama građe koje ISBD detaljno razrađuje vrlo očito korespondiraju s modelom FRBR i novim pogledom na ulogu bibliografskih odnosa, te je po tom pitanju napravljen bitan iskorak u odnosu na ISBD(A).

Napomene o izdavanju, tiskanju ili raspačavanju itd.

Ovu napomenu oba standarda tretiraju na isti način, odnosno, i 7.4 ISBD(A)-a i 7.4.1 objedinjenog ISBD-a specifično za staru knjigu navode pravilo da se izvor podatka o izdavanju itd. koji se preuzima s nekog drugog izvora osim propisanoga za ovu skupinu, navodi u napomeni. Takvom se napomenom osigurava vjerodostojnost podataka što vodi pouzdanom bibliografskom opisu.

Napomena o materijalnom opisu

Prema ISBD-u, ove se napomene mogu odnositi ne samo na dodatne podatke o materijalnom opisu iz skupine 5 i podatke o posebnim materijalnim svojstvima, nego i na dodatnu građu (7.5.1). Također, osim propisa koji se nalaze u 7.5 ISBD(A)-a, a specifični su za staru knjigu, poput broja redaka i vrste sloga koji mogu koristiti pri identifikaciji tiskara te pojedinosti o tipografskim signaturama, ISBD ima i dodatne (7.5.1), koje se odnose na kolaciju i broj tabli ili umetaka koji su uključeni u broj stranica odnosno listova. Ova novost može biti važna jer se npr. na tablama nalaze ilustracije koje mogu korisnicima biti zanimljive, a bez ove napomene ostale bi „skrivené“ unutar podatka o opsegu.

⁴⁴ Isto, str. 80-81.

Napomene o nakladničkoj cjelini

Oba analizirana standarda propisuju bilješku u napomeni o izvoru podataka o nakladničkoj cjelini preuzetih izvan propisanog izvora. Međutim, u propisu 7.6.1 ISBD-a specifičnom za staru knjigu ne spominje se iznimka ISSN-a kao što je slučaj u ISBD(A)-u (7.6) jer se taj element ne odnosi na staru knjigu pa je izbačen.

1.2.7. Identifikator jedinstvenosti

Identifikator jedinstvenosti specifičan je za staru knjigu, a propisi se uglavnom podudaraju u smislu definicije identifikatora jedinstvenosti kao zamjene za ISBN, no ISBD(A) donosi i elemente od kojih se sastoji identifikator jedinstvenosti, dok ISBD (8.1.5) upozorava da konačna formula identifikatora tek treba biti dogovorena.

1.3. Usporedba rezultata istraživanja s konkordancijom između ISBD(A)-a i 2. dijela PPIAK-a

U kontekstu izrade novog nacionalnog pravilnika za katalogizaciju važno je utvrditi odnos između objedinjenog izdanja ISBD-a i 2. dijela PPIAK-a. S obzirom na već postojeću konkordanciju između ISBD(A)-a i 2. dijela PPIAK-a⁴⁵ koju je izradila Tinka Katić, kao i na konkordanciju nastalu za potrebe ovog istraživanja, lako se može utvrditi koji propisi ISBD-a i članovi PPIAK-a međusobno korespondiraju. Može se pretpostaviti da propisi koji nisu bili usklađeni s ISBD(A)-om ne odgovaraju opisu stare knjige ni prema pravilima objedinjenog ISBD-a te u tom svjetlu trebaju biti iznova razmotreni. Usporednom analizom moguće je zaključiti koje konkretne promjene treba pretrpjeti PPIAK kako bi odgovarao potrebama bibliografskog opisa stare knjige.

Najbitnije razlike između ISBD(A)-a i 2. dijela PPIAK-a koje se mogu iščitati iz konkordancije Tinke Katić uočavaju se u Općim propisima, skupini 1 Stvarni naslovi i podaci o dogovornosti, skupini 4 Izdavanje, tiskanje i

⁴⁵ Katić, Tinka. Prikaz 2. izmijenjenog izdanja Međunarodnog standardnog bibliografskog opisa starih omeđenih publikacija (antikvarnih)-ISBD(A) u odnosu na 2. dio Pravilnika i priručnika za izradbu abecednih kataloga Eve Verone. Nav. dj. Str. 17-62.

raspačavanje te skupini 5 Materijalni opis.⁴⁶ Te su razlike rezultat činjenice da PPIAK nije namijenjen katalogizaciji stare knjige te se ne osvrće na njezine specifičnosti koje najviše dolaze do izražaja upravo u navedenim elementima opisa. Na osnovi ranije iznesenih rezultata usporedne analize ISBD(A)-a i objedinjenog ISBD-a nastale za potrebe ovog rada, uočava se da su u gore navedenim skupinama opisa nastupile i najbrojnije i najvažnije promjene u propisima objedinjenog ISBD-a u odnosu na ISBD(A). S obzirom na opseg promjena i potrebnu detaljnost u pristupu, cjelovita usporedna analiza PPIAK-a u odnosu na objedinjeno izdanje ISBD-a prelazi okvire ovoga rada, stoga su iz konkordancije između ISBD(A)-a i objedinjenog ISBD-a izdvojeni propisi specifični za staru knjigu u kojima su uočene razlike te su im pridruženi odgovarajući članovi PPIAK-a, a razmatrani su samo oni članovi koji su bili primjenjivi s obzirom na propise ISBD(A)-a, ali s obzirom na razlike između ISBD(A)-a i objedinjenog ISBD-a iziskuju preispitivanje. Svrha ove kratke usporedbe je ilustrirati utjecaj promjena koje donosi objedinjeni ISBD u odnosu na primjenjivost članova 2. dijela PPIAK-a na opis stare knjige.

U prvoj se skupini opisa u konkordanciji uočava da se član 196/1,2 PPIAK-a, koji govori o glavnom stvarnom naslovu jedinica građe sa sadržajno samostalnim radovima koji imaju zajednički stvarni naslov, mogao primijeniti na opis stare knjige s obzirom na podudarnost s ISBD(A)-om.⁴⁷ Međutim, kako ISBD (1.1.4.3) za staru knjigu uvodi i mogućnost uključivanja naslova pojedinačnih djela u glavni stvarni naslov, spomenuti član PPIAK-a treba iznova razmotriti u tom kontekstu. Isto tako, član 181/1 koji je bio primjenjiv u usporedbi s ISBD(A)-om,⁴⁸ s obzirom na to da ISBD (1.4.5.1) uvodi alternativnu mogućnost kraćenja predugačkih podataka o odgovornosti, također treba iznova razmotriti jer vrlo dugački podaci o odgovornosti nisu rijetka pojava kod starih knjiga. Bilježenje podataka o odgovornosti koji se odnose samo na neke naslove na jedinici građe s više pojedinačnih djela bez zajedničkog stvarnog naslova kao i podataka o odgovornosti koji se mogu primijeniti na cijelu jedinicu građe koja sadrži više djela s vlastitim podacima o odgovornosti, bili su jednako tretirani i u PPIAK-u i u ISBD(A)-u.⁴⁹ Međutim,

⁴⁶ Isto, str. 21-25.

⁴⁷ Isto, str. 35.

⁴⁸ Isto, str. 42.

⁴⁹ Isto, str. 44.

promjene koje u tom smislu u propisima 1.4.5.11.3 i 1.4.5.11.4 donosi ISBD utječu na primjenjivost članova 198/1 i 198/4 PPIAK-a.

U skupini 4 Izdavanje, tiskanje i raspačavanje uočava se da je član 209/7 PPIAK-a, koji govori o godini s naslovne stranice koja je u opisu navedena kao godina izdavanja, ali se drugdje u jedinici građe može pronaći i kasnija godina, bio u skladu s odgovarajućim propisom ISBD(A)-a.⁵⁰ Međutim, uz ispravak godine u uglatim zagradama ne predviđa i odgovarajuću napomenu, što ga čini nedostatnim s obzirom na propis 4.3.5 ISBD-a. S obzirom na to da ISBD u propisu 4.3.8 obvezuje na navođenje dokaza koji idu u prilog pokušaju utvrđivanja točne godine kad se ona ne pojavljuje na jedinici građe, član 209/8 PPIAK-a, koji je bio primjenjiv u odnosu na ISBD(A) gdje je taj postupak izboran, iziskuje preradbu.

U skupini materijalnog opisa također se, osim članova PPIAK-a za koje je T. Katić već utvrdila da nisu primjenjivi na opis stare knjige, odnosno da ih treba nadopuniti specifičnim bibliografskim uvjetima, uočavaju i oni članovi PPIAK-a koji su bili usklađeni s ISBD(A)-om, ali nisu usklađeni s novinama koje donosi ISBD. Radi se o članu 214/3 koji regulira navođenje paginacije u opisu kad se na stranici nalazi više od jednog stupca. Isto vrijedi i za član 214/12 koji je bio usklađen s 5.1.2.6 ISBD(A)-a,⁵¹ no s obzirom da je propis 5.1.4.1.5 ISBD-a doživio znatno proširenje u odnosu na ISBD(A), ovaj član PPIAK-a više nije dovoljan za opis stare knjige. Također, ni PPIAK ni ISBD(A) nisu predvidjeli bilježenje podatka o izvornom nakladničkom uvezu koji ISBD uvodi u skupinu 5, a više nije primjenjiv ni član 216/3 s obzirom na to da 5.3.2.2 ISBD-a propisuje različit postupak kad se radi o poprečnom formatu i uvodi objašnjenje o neobičnim dimenzijama ili obliku u skupini 7.

Ova usporedba pokazuje da je broj članova 2. dijela PPIAK-a koji nisu primjenjivi na opis stare knjige s obzirom na njezina specifična svojstva u odnosu na objedinjeni ISBD veći nego što je to bilo u odnosu na ISBD(A). Objašnjenje se može potražiti u tome što objedinjeno izdanje ISBD-a unaprjeđuje bibliografski opis novim ili izmijenjenim propisima za određene bibliografske uvjete u kojima se očituju specifičnosti stare knjige.

⁵⁰ Isto, str. 52.

⁵¹ Isto, str. 54.

Zaključak

Iz iznesenih rezultata komparativne analize propisa ISBD(A)-a i objedinjenog izdanja ISBD-a u kojima se očituju specifičnosti stare knjige, može se primijetiti da su promjene nastupile u svim skupinama opisa, počevši od općih propisa (kraćenja i kratice, velika slova, tiskarske pogreške, nepotpuni primjerci), zatim u skupini 1 (glavni stvarni naslov, podnaslov, podatak o odgovornosti), u skupini 2 (podatak o izdanju, usporedni podatak o izdanju), u skupini 4 (glavno mjesto izdavanja itd., podatak o izdavanju itd., nakladnik itd., godina izdavanja itd., mjesto tiskanja i ime i naziv tiskara, godina tiskanja), u skupini 5 (posebna oznaka građe i opseg, bibliografski format i dimenzije), skupini 6 (propisani izvor), skupini 7 (napomena o izdanju i bibliografskoj povijesti jedinice građe, napomena o materijalnom opisu) te u skupini 8 (identifikator jedinstvenosti). Dakle, nedvojbeno je da postoje razlike u tretiranju specifičnosti stare knjige u ovim dvama standardima. Isto tako, na osnovi analize rezultata može se zaključiti da je objedinjeno izdanje ISBD-a doprinos razvoju bibliografskog opisa stare knjige, što se između ostalog iščitava i iz propisa skupine 4 gdje ISBD odbacuje kriterij grafičkog isticanja kod odabira glavnog mjesta izdavanja i sva mjesta smatra jednako važnima. Također, objedinjeni ISBD navođenje svih imena odnosno naziva nakladnika s jedinice građe podiže na razinu obveznog i tako pridonosi bilježenju bibliografskih odnosa važnih za staru građu. ISBD inzistira i da se podatak o dimenzijama u skupini materijalnog opisa odnosi na idealni primjerak, a propisano je i bilježenje podatka o nakladničkom uvezu kada se može utvrditi. Podaci o dimenzijama koji se odnose na pojedinačni primjerak jasno se razgraničuju i smještaju u napomene zajedno s ostalim podacima o primjerku, čime je napravljen pomak u tretiranju dihotomije idealni primjerak – pojedinačni primjerak.

Usporedba rezultata konkordancije između ISBD(A)-a i ISBD-a s obzirom na specifičnosti stare građe s konkordancijom T. Katić između 2. dijela PPIAK-a i ISBD(A)-a pokazuje da u članovima koje je Katić ocijenila primjerenjivima, a odnose se na elemente opisa i bibliografske odnose u kojima se manifestiraju specifična svojstva stare knjige, također ima promjena te se samo rijetki s obzirom na novosti koje donosi ISBD mogu u potpunosti primijeniti na opis stare knjige. To znači da je kod izrade novog kataložnog pravilnika neophodno preispitati postojeća pravila za bibliografski opis te u njih uključiti

i iznimke za opis stare knjige, a potrebno je dodati i nova pravila za one bibliografske uvjete specifične za staru knjigu koji u PPIAK-u nisu zastupljeni. Detaljnom usporednom analizom propisa ISBD-a specifičnih za staru knjigu i odgovarajućih članova PPIAK-a može se utvrditi koje članove PPIAK-a treba nadopuniti posebnim propisima za staru knjigu, odnosno koje nove specifične propise treba uvrstiti u nacionalni pravilnik za katalogizaciju s obzirom na novine koje donosi objedinjeni ISBD. Također, vrlo je važan i uvid u postojeću praksu u knjižnicama koje su tijekom vremena pronalazile rješenja za određene situacije u kojima se nisu mogle osloniti na PPIAK ili na ISBD(A). Bibliografski opis treba na odgovarajući način opisati osobitosti stare knjige te tako omogućiti identifikaciju idealnog primjerka na čijim se specifičnostima temelji, ali i identifikaciju i odabir pojedinačnog primjerka koji knjižnica posjeduje. Važno je naglasiti da se takva zadaća može postići samo potpunim bibliografskim opisom koji će zabilježiti sve faze, okolnosti i odnose koji se očituju u osobitostima idealnog i pojedinačnog primjerka, što znači da se pri oblikovanju pravila za opis stare knjige u nacionalnom kataložnom pravilniku treba kritički postaviti prema neobveznim elementima opisa.

S obzirom na rezultate usporedne analize propisa specijaliziranog standarda ISBD(A)-a i objedinjenog izdanja ISBD-a može se zaključiti da su promjene koje donosi objedinjeno izdanje ISBD-a značajne te da će njihovo prihvaćanje obogatiti bibliografski opis stare knjige. Također, usporedba konkordancije između ISBD(A)-a i 2. dijela PPIAK-a s konkordancijom između ISBD(A)-a i objedinjenog izdanja ISBD-a pokazuje da promjene u standardu za bibliografski opis dodatno utječu na primjenjivost PPIAK-a. Slijedom navedenoga, u radu na pravilima za bibliografski opis stare knjige u nacionalnom kataložnom pravilniku potrebno je:

- izraditi detaljnu konkordanciju između specifičnih propisa ISBD-a i PPIAK-a kako bi se utvrdilo kako te promjene utječu na konkordanciju između ISBD(A)-a i 2. dijela PPIAK-a
- dubinskom analizom članova PPIAK-a i odgovarajućih propisa ISBD-a utvrditi smjer za nova nacionalna pravila
- proučiti primjere i rješenja u praksi, osobito za one propise koji su prepušteni nacionalnim kataložnim agencijama kao i za napomene koje su neobvezan element, ali sadrže dragocjene informacije te im u oblikovanju pravila treba posvetiti posebnu pozornost.

Ovi postupci omogućit će da se stekne uvid u različite načine postupanja s pojedinim bibliografskim uvjetima u kojima se očituju specifičnosti stare knjige te da se na osnovi pomne analize relevantnih standarda i još uvijek vrijedećeg nacionalnog kataložnog pravilnika iskristaliziraju rješenja usklađena s ciljem projekta, odnosno rješenja koja će biti u suglasju sa standardima, nacionalnom kataložnom tradicijom i knjižničarskom praksom.

LITERATURA

Barbarić, Ana. Skupina 0 ujednačenoga izdanja ISBD-a iz 2011. ili Kako smo od *opće oznake građe* došli do *oblika sadržaja i vrste medija*. // 14. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova / uredili Sanjica Faletar Tanacković i Damir Hasenay. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011. Str. 20-35.

Functional requirements for authority data : a conceptual model / edited by Glenn E. Patton, IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Data (FRANAR). München : K. G. Saur, 2009.

Functional requirements for bibliographic records : final report / IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records ; approved by the Standing Committee of the IFLA Section on Cataloguing. München : K. G. Saur, 1998. Dostupno i na: <http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr/frbr.pdf>

ISBD : international standard bibliographic description / recommended by the ISBD Review Group ; approved by the Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section. Consolidated ed. Berlin ; Boston : De Gruyter Saur, 2011. Dostupno i na: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbd/isbd-cons_20110321.pdf

ISBD : međunarodni standardni bibliografski opis / preporučila Skupina za pregled ISBD-a ; odobrio Stalni odbor IFLA-ine Sekcije za katalogizaciju ; [s engleskog prevela i predgovor napisala Ana Barbarić]. Objedinjeno izd. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2014.

ISBD(A) : international standard bibliographic description for older monographic publications (antiquarian) / recommended by the Project Group on the International Standard Bibliographic Description for Older Monographic Publications (Antiquarian) ; approved by the Standing Committees of the IFLA Section on Cataloguing and the IFLA Section on Rare Books and Manuscripts. 2nd rev. ed. München : K. G. Saur, 1991. Dostupno i na: <http://archive.ifla.org/VII/s13/pubs/isbda.htm>

ISBD(A) : međunarodni standardni bibliografski opis starih omeđenih publikacija (antikvarnih) / preporučila Projektna grupa za Međunarodni standardni bibliografski opis starih omeđenih publikacija (antikvarnih) ; odobrili stalni odbori Sekcije za katalogizaciju i Sekcije za rijetke knjige i rukopise Međunarodne federacije bibliotekarskih društava i ustanova ; [s engleskog prevela, hrvatske primjere odabrala i izradila Tinka Katić]. 1. hrvatsko izd. (prema 2. prerađenom izd. izvornika). Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1995.

Izjava o Međunarodnim kataložnim načelima [citirano: 2015-05-31] / prevela Mirna Willer. 2009. Dostupno na: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-hr.pdf

Katić, Tinka. Prikaz 2. izmijenjenog izdanja Međunarodnog standardnog bibliografskog opisa starih omeđenih publikacija (antikvarnih)-ISBD(A) u odnosu na 2. dio Pravilnika i priručnika za izradbu abecednih kataloga Eve Verone. // Seminar Standardiziranje kataložne obrade stare i rijetke građe, Zagreb, 10.-11. prosinca 1992. / uredila Tinka Katić. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1993. Str. 17-62.

Katić, Tinka. Stara knjiga : bibliografska organizacija informacija. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007.

Ligatura [citirano: 2015-02-17]. // Hr.leksikon. Dostupno na: <http://www.hrleksikon.info/definicija/ligatura.html>

Nacionalni pravilnik za katalogizaciju [citirano: 2016-02-07]. Dostupno na: <http://npk.nsk.hr/>

Pelc, Milan. Pismo – knjiga – slika : uvod u povijest informacijske kulture. Zagreb : Golden marketing, 2002.

Radovčić, Marija; Ana Barbarić. ISBD : od prošlosti k budućnosti. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56, 4(2013), 204. Dostupno i na: [www.hkdrustvo.hr/datoteke/1661/vbh/God.56\(2013\),br.4](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1661/vbh/God.56(2013),br.4)

Stipčević, Aleksandar. Povijest knjige. 2. prošireno i dopunjeno izd. Zagreb : Matica hrvatska, 2006.

Tomić, Marijana. Hrvatskoglagoljski brevijari na razmeđu rukopisne i tiskane tradicije. Zagreb : Naklada Ljevak, 2014.

Uvjeti za funkcionalnost autoriziranih podataka : konceptualni model : završni izvještaj, prosinac 2008. / uredio Glenn E. Patton, IFLA-ina Radna skupina za Uvjete za funkcionalnost i brojačavanje autoriziranih zapisa (FRANAR) ; odobrili stalni odbori IFLA-ine Sekcije za katalogizaciju i Sekcije za klasifikaciju i indeksiranje, ožujak 2009. ; [s engleskog preveo Tomica Vrbanc]. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010.

Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa : završni izvještaj / IFLA-ina Studijska skupina za uvjete za funkcionalnost bibliografskih zapisa ; odobrio Stalni odbor IFLA-ine Sekcije za katalogizaciju ; [s engleskog prevela Tinka Katić]. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004.

Verona, Eva. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1983-1986. Dio 1: Odrednice i redalice. 2. izmijenjeno izd. 1986. Dio 2: Kataložni opis. 1983.

Žugaj, Miroslav. Znanstvena istraživanja u društvenim znanostima i nastanak znanstvenog djela. Varaždinske Toplice : Tonimir, 2007.